

ΚΑΛΒΟΥ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΕΝ ΕΛΒΕΤΙΑΙ *

Ὁ ποιητὴς Ἀνδρέας Κάλβος¹ διέτριψεν ἐν Ἑλβετία κατὰ δύο τοῦλάχιστον περιόδους· συνέβη τοῦτο τὸ πρῶτον διαρκούντος τοῦ ἔτους 1816, ὁπότε ὁ Κάλβος μετέβη εἰς Ἑλβετίαν κατὰ πρόσκλησιν ἐνὸς μεγάλου Ζακυνθίου, ὁ ὁποῖος ἀνῆλθεν εἰς τὰς ὑψηλοτέρας κορυφὰς τοῦ Ἰταλικοῦ Παρνασσοῦ· τοῦ Οὔγου Φωσκόλου. Ὁ ποιητὴς τῶν Τάφων καὶ τῶν Μυρσινῶν διὰ τὰ φιλελεύθερα αὐτοῦ φρονήματα, τὴν ἔντονον ἀπὸ καθέδρας πολεμικὴν ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντος καὶ μάλιστα τὴν ἀπέχθειαν, τὴν ὁποῖαν ἤσθάνετο πρὸς τοὺς Αὐστριακοὺς, ἔπαθε πολλὰ καὶ ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη — ἤδη κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1815 — νὰ δραπετεύσῃ ἐξ Ἰταλίας, ὅπως ζητήσῃ καὶ εὔρη καταφύγιον ἐν

¹) Βιβλιογραφία εἰς ἣν γίνονται καὶ κατωτέρω παραπομπαί: *G. Pecchio*, Vita di Ugo Foscolo (Λουγγάνο 1830).—*C. Gemelli*, Della vita e delle opere di Ugo Foscolo (Βολωνία 1881).—*Ugo Foscolo*, Epistolario a cura di Del Cerro (Φλωρεντία 1888).—*Romeo Manzoni*, Gli esuli italiani nella Svizzera (da Foscolo a Marrini). Edizione postuma curata da *A. Chisleri* con un discorso di *Francesco Chiesa* (Μιλᾶνον 1922).—*Opere edite postume di Ugo Foscolo*. Epistolario raccolto e ordinato da *F. S. Orlandini* da *E. Mayer* (Φλωρεντία 1936).—Ἐκατονταετηρὶς Οὔγου Φωσκόλου 1827 - 1927. Πανηγυρικὸν λεύκωμα Ζακύνθου. *Ἐκδοσις «Ἰονίου Ἀνθολογίας» [Ἀθῆναι 1927].—*A. Caraccio*, Ugo Foscolo, l'homme et le poète 1778 - 1827 (Paris 1934) σποράδην περὶ Κάλβου. *C. Antona - Traversi*, Studi su Ugo Foscolo (Μιλᾶνον 1884). Τοῦ αὐτοῦ, Notizie e documenti sopra Andrea Calbo, ἐν «Rassegna critica della letteratura Italiana» Argino 1916.—᾿Ωιδαὶ Κάλβου τοῦ Ζακυνθίου. Ἐν Ἀθήναις 1864.—*Juliette Lamber* (= Mme Adam), «Poètes Grecs contemporaines» ἐν «La Nouvelle Revue» τόμ. Γ' (1880) σελ. 368 - 477, 839 - 60, 952 - 83 (ἔθεν καὶ εἰς ἴδιον τόμον, Paris Calmann Lévy 1881).—*Σπ. Δε - Βιάζη*, Ἡ Λύρα Ἀνδρέου Κάλβου καὶ ἀνέκδοτος ὕμνος Ἀντωνίου Μαρτελάου (Ζάκυνθος 1881). Τοῦ αὐτοῦ: «Ἀνδρέας Κάλβος», ἐν τῇ Ἀθηναϊκῇ «Ἑβδομάδι» τόμ. Β' (1883) σελ. 442 - 4, ἐν τῷ «Ἀκρίτῳ» τόμ. Δ' (1905) σελ. 282 - 294, καὶ ἐν τῇ «Ἑλληνικῇ Ἐπιθεωρήσει» τῆς Δος Εὔγ. Ζωγράφου, τόμ. ΙΑ' (1907), ΙΒ' (1908), τεύχη 127 - 138: «Τὰ Ἰταλικά καὶ τὰ ἐν πεζῷ λόγῳ ἔργα».—*Κ. Παλαμᾶ*, Τὰ πρῶτα κριτικά (Ἀθῆναι 1913) σελ. 18 - 48. (πρβλ. καὶ «Ὁ Κάλβος κ' ἄλλη μιὰ φορὰ» ἐν τῷ περιοδικῷ «Νέα Γράμματα», τόμ. Β' (1936) σελ. 179 - 201).—*Jean Moréas*, Voyage en Grèce (Παρίσι 1897) [= Esquisses et Souvenirs, Παρίσι 1908, σ. 320 - 323].—*Σίμων Μενάρδου*, Δύο Ζακυνθηνοὶ ποιηταί, (Ἀνατύπωσις ἀπὸ τὰ «Παναθήναια» [τόμ. Γ', 1910], Ἀθῆναι 1910 (πρβλ. καὶ «Νέαν Ἐστίαν», τόμ. Γ' (1928) σελ. 247).—Ἀνδρέου Κάλβου «Ἡ Λύρα». Ἐκδοσις Γ. Φέξη (Ἀθῆναι (1911), πρόλογος Γ. Ζερβοῦ.—*Guido Marconi*, Una tragedia di Andrea Calbo, ἐν «Studi in onore di Francesco Torraca», 1912.—*H. Pernot*, Études de littérature grecque moderne. Β' σειρά. (Παρίσι 1918), σελ. 93 - 130: André

* Ἀνεκοινώθη εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 16ης Μαΐου 1942 (βλ. Πρακτικά, τ. ΙΖ', 1942, σ. 116).

Ἐλβετία· ἐκεῖθεν ἀπηύθυνέ¹ πρὸς τὴν φίλην του Quirina Mocenni Magiotti ἐπιστολὴν περιέχουσαν καὶ ἄλλα καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἀπεφάσισα νὰ προσλάβω μαζί μου τὸν Ἄνδρέαν [Κάλβον] καὶ εἶμαι βέβαιος, ὅτι, ἐὰν δὲν ἀποθάνω κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν, θὰ προξενήσω καλὸν εἰς αὐτὸν καὶ πιθανῶς κατορθώσω νὰ τὸν ὀδηγήσω εἰς καλύτερον καὶ σταθερότερον ἐπάγγελμα. Ἄλλὰ ποῖος γνωρίζει, κατὰ πρῶτον, ἂν θέλῃ νὰ ἔλθῃ μαζί μου, ἔπειτα θὰ κατορθώσῃ νὰ ἔλθῃ, καὶ τέλος τί ἀπαιτήσεις πρὸς τοῦτο θὰ ἔχῃ. Ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ τοῦ δώσω παρὰ μόνον τὴν τροφήν μου, τὴν κατοικίαν μου καὶ τὸ ἥμισυ τῶν φορεμάτων μου. Ἄλλὰ χρήματα δὲν ἔχω διὰ μισθόν. Φρόντισε, ἀγαπητή μου, νὰ τοῦ μιλήσῃς ἐσύ. Ἐὰν δέχεται νὰ περάσῃ μαζί μου καὶ εἰς τὰ καλὰ καὶ εἰς τὰ κακὰ, νὰ μείνῃ ἐδῶ εἰς τὴν κατοικίαν μου ὅπως ἔμενεν εἰς τὴν Φλωρεντίαν, νὰ μελετᾷ μαζί μου, νὰ μοῦ ἀναγινώσκῃ, καὶ νὰ μοῦ ἀντιγράφῃ, δύναται νὰ ἔλθῃ ἀμέσως. Καὶ εἰδοποίησε [= τὸν Ἄνδρέαν Κάλβον] εἰς τὸ διαβατήριόν του νὰ φέρεται Ἑλλήν ἐκ τῶν Ἰονίων νήσων καὶ εἰδικῶς ἐκ Ζακύνθου. Ἐκεῖνος γνωρίζει τὴν ψυχὴν μου, τὴν καρδίαν μου, τοὺς τρόπους μου, ὅπως ἀναγινώσκει καὶ τὸν ἄθλιον γραφικὸν χαρακτήρα μου. Θὰ μ' ἔχῃ ὅμως διδάσκαλον, φίλον καὶ ἀδελφόν, καθὼς εἶχε με εἰς τὸ Βελλοσγούαρδον², τώρα μάλιστα περισσότερον, διότι τώρα δὲν εἶμαι πλουσιώτερος αὐτοῦ. Ἐλπίζω νὰ μὴν τοῦ λείψῃ τίποτε, ἢ νὰ μὴ τοῦ λείψῃ μαζί μου παρ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἤθελε λείπει τυχὸν καὶ εἰς ἐμὲ τὸν ἴδιον. Θὰ ἔλθῃ ὅμως ἡμέρα καὶ εὐκαιρία, ὅπου θέλω παρᾶσχει εἰς αὐτὸν τὰ μέσα διὰ νὰ κερδίσῃ χρήματα καὶ θὰ τὸν προτείνω, ἂν θέλῃ, εἰς τὰς [Ἰονίους] νήσους ἡμῶν ὡς τὸν κατάλληλον ἄνδρα, ὅπως διδάξῃ εἰς ἓνα τῶν λυκείων. Ἄλλὰ πρὶν ἀποφασίσῃς, συλλογίσου, ἂν τὸ πρᾶγμα εἶναι πρόσφορον, οὐχὶ σχετικῶς πρὸς τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα, ἀλλ' ἀναφορικῶς πρὸς τυχὸν μεταβολὴν τοῦ Ἀνδρέου [Κάλβου] τοιαύτην, ὥστε νὰ μὴν εἶναι πλέον εἰς ἐμὲ τόσον ἀγαπητὸς ὅπως κατὰ τὰ παρελθόντα χρόνια. Ἄν ὅμως ἔμεινεν ἀμετάβλητος ὡς ἦτο, θὰ τὸν δεχθῶ με' τὰς ἀγκάλας ἀνοικτάς»³.

Calbos. — *Τοῦ αὐτοῦ*, La Grèce actuelle dans ses poètes (Paris 1921) σελ. 136–146. — *Γ. Σωτηριάδου*, «Ἀνδρέας Κάλβος» (= «Διαλέξεις περὶ Ἑλλήνων ποιητῶν τοῦ 10^{ου} αἰῶνος», Ἀθήναι 1925, τόμ. Α' σελ. 107–166). — *Κάλβον* Ἀπαντα, Λύρα. Πρόλογος *Μαρίνου Σιγούρου*, Ἐκδόσεις Στοχαστῆ (Ἀθήναι 1927). — *Οἶγον Φωσκόλου*, Οἱ τάφοι, μετάφρασις Γ. Καλοσγούρου. Βιογραφικὸν σημεῖωμα *Μαρίνου Σιγούρου* — *Σπ. Μινώτου*, Ἡ ἐλληνικὴ ψυχὴ τοῦ Φωσκόλου. Ἐκδοτικὸς οἶκος «Ἐλευθεροδάκης» (Ἀθήναι 1927). — *Κλ. Παράσχου*, Δέκα Ἑλληνες λυρικοί. (Ἀθήναι 1937), σελ. 8–22: Ἀνδρέας Κάλβος. — *Andrea Calbo*, Opere italiane. Teramene–Le Danaidi e scritti minori. A cura di *G. Zoras* (Ρώμη 1938). — *Ράδιο* — Ἐπιθεώρησις (Ρώμη), τόμ. Α' κ. ἐ. (1938 κ. ἐ.) — *Ν. Τομαδάκης*, ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἑλληνικά» τόμ. Ι' (1938) σελ. 19–51, ὅπου καὶ παλαιότερα βιβλιογραφία. — *Ζαχαρία Παπαντωνίου*, Ψαλμοὶ τοῦ Εἰκοσιένα. Κάλβος ὁ μεγαλόστομος, «Ἐλεύθερον Βῆμα», ἀριθ. 5561 (27 Μαρτ. 1938).

¹) Τὴν 20 Ἀπριλίου 1816.

²) Bellosguardo, προάστειον τῆς Φλωρεντίας, ὅπου εἶχον συγκατοικήσει ὁ Φώσκολος μετὰ τοῦ Κάλβου.

³) Περβλ. Σ. Δε–Βιάζην ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἀκρίτας», τόμ. Δ' (1905) σελ. 286.— *Κάλβον*

Κυρίως ἡ Quirina Mocenni Magiotti ὑπῆρξεν ἐκείνη, ἡ ὁποία συνέστησεν εἰς τὸν Φώσκολον, εὐρισκόμενον ἐν Ἑλβετία ἄνευ οἰκείων καὶ βοηθῶν, νὰ προσλάβῃ τὸν Κάλβον γραμματέα, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ *σύντροφον καὶ φίλον*. Ἡ αὐτὴ πιστὴ φίλη τοῦ Φωσκόλου ἀπέστειλε τὴν 14 Μαΐου 1816 πρὸς τὸν Κάλβον ἐπιστολήν, ἐκ τῆς ὁποίας ἀποσπῶ: «Συνιστῶ εἰς τὸν κύριον Ἀνδρέαν τὸν φίλον [= Φώσκολον] Ἐκεῖνο διὰ τὸ ὁποῖον παρακαλῶ θεομῶς αὐτόν, εἶναι νὰ γνωρίζῃ εἰς ἐμὲ ἐκάστην ἐβδομάδα δι' ἐπιστολῶν τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ὑγείαν, τὰς ἀνάγκας, τὰς μελέτας τοῦ Φωσκόλου ὡς καὶ ὅ,τι δῆποτε ἀναφέρεται εἰς αὐτόν. Νὰ εἴσθε υἱὸς καὶ ἀδελφός, ἀνακουφίσατέ τον, βοηθήσατέ τον, ὑποστηρίζετε τον εἰς τὰς διαφόρους περιστάσεις τῆς ζωῆς καὶ μῆτε διστάζετε ποτὲ ἐν καιρῷ ἀνάγκης νὰ μὲ εἰδοποιήσητε, ἂν θὰ ἐχρειάζεσθε ὀλίγα χρήματα. Δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ γνωρίζῃ καὶ ὁ ἴδιος ὁ [Φώσκολος], ὅτι σεῖς μὲ εἰδοποιεῖτε, ἐγὼ δὲ θὰ κάμω εἰς τρόπον ὥστε, χωρὶς νὰ μάθῃ τίποτε ἐκεῖνος, νὰ μὴ εὐρεθῇ μὲ κενὸν βαλάντιον . . . »¹. Ὑπὸ τοιαύτας προϋποθέσεις μετέβαινεν ὁ δύστροπος Κάλβος εἰς Ἑλβετίαν, ὅπως συνεχίσῃ ἐκεῖ τὸν κοινὸν βίον μετὰ τοῦ μεγαλοψύχου Φωσκόλου. Εὐχαρίστως ἐκεῖνος ἀπεφάσισε ν' ἀκολουθήσῃ τὸν αὐτοεξόριστον δυστυχῆ συγγραφέα τῶν «Τελευταίων ἐπιστολῶν τοῦ Ἰακώβου Ὁρτις». Ἐν σπουδῇ, τὴν 15 Μαΐου 1816, ἀνεχώρησεν ὁ Κάλβος ἐκ Φλωρεντίας, ὅπως ἀναβῇ εἰς τὴν χώραν τῶν λιμνῶν καὶ τῶν Ἀλπεων. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Τοσκάνης ἐγκατέλιπεν ἀστόργως εἰς τὴν τύχην τῆς νεαρᾶν, ὡραίας καὶ αἰσθηματικῆς Ἰταλίδα², ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ἢ κατ' ἐξοχὴν ἀγάπη τῆς ἐρωτικῆς αὐγῆς τοῦ νέου ποιητοῦ. Ἀλλὰ χάριν τοῦ Φωσκόλου, ἄνευ ὑπολογισμῶν, ἀβέβαιος περὶ τοῦ μέλλοντος ἐγκατέλιπεν ὁ Κάλβος ἐν Φλωρεντία καὶ ὑπαλληλικὴν ἰδιωτικὴν θέσιν, μικρὰν μὲν, ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἱκανὴν νὰ προσπορίσῃ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα εἰς λιτοδίαιτον νέον. Διὰ τὰ ὁδοιπορικά του μέχρι Ζυρίχης ἐφιλοδωρήθη ὁ Κάλβος 30 πεντόφραγκα παρὰ τῆς Quirina Mocenni Magiotti, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐπιστολῆς³ αὐτῆς πρὸς τὸν Φώσκολον.

Παρὰ τὰ ἄλλως λεγόμενα⁴ ἡ πρώτη διαμονὴ τοῦ Κάλβου ἐν Ἑλβετία ὑπῆρξε βραχεῖα. Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1816 συνήντησεν οὗτος ἐν Ζυρίχῃ τὸν Οὐγὸν Φώσκολον καὶ συνέζησεν ἐκεῖ μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τινὰς ἐβδομάδας οὐχὶ ἄνευ στερήσεων καὶ ταπεινώσεων. Ἀρκεῖ νὰ λεχθῇ ὅτι τὸ αὐτὸ δωμάτιον ἐστέγαζε καὶ τοὺς δύο ἀναργύρους Ζα-

¹ Ἀπαντα. Λύρα. Ἐκδ. «Στοχαστῆ». Πρόλογος Μαρίνου Σιγούρου, σελ. 9 - 11.—Ἡ ἀνωτέρω μετὰ φρασις εἶναι ἐλευθέρω.

² *Autona - Traversi*, *Ceriosità Foscoliane*. Πρβλ. *Γ. Ζώραν*, «Ράδιο - Ἐπιθεώρησις», τόμος Γ' (1940) σελ. 405 κ. ε. 410 κ. ε.

³ Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκαλεῖτο: *Giuditta Marocchesi*. Πρβλ. *Γ. Ζώραν*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β' (1939) σ. 317.

⁴ Διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ἡ ὁποία ἐγράφη τὴν 7 Μαΐου 1817, ἀπαντᾷ ἡ Quirina Mocenni Magiotti εἰς ἐπιστολήν τοῦ Φωσκόλου ἀπὸ τῆς 25 Μαρτίου 1817.

⁵ Οὗτο π. χ. ὁ μακαρίτης *Σίμος Μενάρδος*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 8, γράφει: «Εἰς τὴν Ἑλβετίαν οἱ δύο Ζακυνθηνοὶ (= Φώσκολος καὶ Κάλβος) ἔζησαν μαζὶ τρία περὶ τοῦ ἔτη».

κυνθηνούς. Ὁ Φώσκολος ἐν τούτοις εὐχαρίστως κατέβαλεν ἐν Ἑλβετία τὰς δαπάνας διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ Κάλβου, διότι ἐθεώρει αὐτὸν οὐχὶ ἀπλῶς φίλον καὶ βοηθόν, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον «γιὰ τὸ παιδί τῆς καρδιάς του καὶ γιὰ τὸν ἀπόστολο τοῦ πνεύματός του»¹. Κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον τοῦ 1816 ὁ Οὐγος Φώσκολος καὶ ὁ Ἄνδρέας Κάλβος ἔφθασαν εἰς Λονδῖνον· αὐτόθι οἱ δύο συμπολιταὶ καὶ ἐν Μούσαις καὶ πτωχεῖα συνάδελφοι ταχέως ἐχωρίσθησαν, ἡ δὲ φιλία αὐτῶν, ἡ ἄλλοτε στενὴ καὶ ἐγκάρδιος, μετεβλήθη βαθμηδὸν εἰς ἔχθραν πικροτάτην². Εἰς τὴν τοιαύτην μεταπτώσιν τῶν σχέσεων τῶν δύο τούτων ποιητῶν συνέβαλε κατ' ἔξοχὴν ἡ ἀσυμφωνία τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν. Ἀπὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1817 ὁ Οὐγος Φώσκολος, ἐπιστελλῶν πρὸς φίλους καὶ οἰκείους, ἐκφράζεται λίαν δυσμενῶς περὶ τοῦ Ἀνδρέου Κάλβου, μάλιστα προσγράφει εἰς αὐτὸν ἀγνωμοσύνην καὶ ἰδιοτέλειαν³, τοῦθ' ὅπερ πολὺ ἔβλαψε τὴν ὑστεροφημίαν τοῦ Κάλβου⁴. διότι—ὡς γνωστὸν—ὁ μὲν Κάλβος περιέπεσε βραδύτερον μόνον οὐχὶ εἰς τελείαν ἀφάνειαν, ἐνῶ αἱ καθ' ὅλου ἐπιστολαὶ τοῦ πάντοτε ἐπιφανοῦς Φωσκόλου, ὅπου περιέχονται καὶ οἱ ὑπὸ τούτου κακοὶ χαρακτηρισμοὶ τοῦ Κάλβου, δημοσιευθεῖσαι καὶ ἐντύπως⁵, πολὺ ἀνεγνώσθησαν καὶ ἀναγινώσκονται μάλιστα ἐν Ἰταλίᾳ. Ὁ δὲ Κάλβος ἀφοῦ ἐγκατέλιπε τὸν Φώσκολον, ἀπέφυγε—ὡς φαίνεται—καὶ ν' ἀναφέρῃ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα ἐκείνου. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικόν, ὅτι ἐνῶ τόσον ἐγγύς ἐγνώρισεν ὁ Κάλβος τὸν Φώσκολον—ὑπῆρξε προστατευόμενος, γραμματεὺς, φιλολογικῶς μαθητῆς, ἀλλὰ καὶ μιμητῆς αὐτοῦ—ἀπέφυγε καὶ μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου νὰ δημοσιεύσῃ τι διεξοδικὸν καὶ συστηματικὸν περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς τέχνης τοῦ προστάτου καὶ διδασκάλου του, εἰς τὸν ὁποῖον τόσα πολλὰ ὄφειλεν. Ἴσως μοναδικὴν ἐξαιρέσιν ἀποτελεῖ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Κάλβος ἐδημοσίευσε τῷ 1846 διὰ τοῦ Κερκυραϊκοῦ περιοδικοῦ «Giornale di Legislazione, letteratura etc.»⁶ ἀνέκδοτον ἀπόσπασμα τῶν «Χαρίτων», τοῦ κλασικῶς ὠραιοτάτου ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Φωσκόλου⁷. Καὶ οἱ δύο συμπολιταὶ ποιηταί, οἱ ποτὲ φίλοι καὶ ἔπειτα ἀντιθιασῶται, ἀπέθανον καὶ ἐτάφησαν ἐν Ἀγ-

¹) Πρβλ. ὑποσημ. 2 περὶ τῶν ὑποψιῶν τοῦ Φωσκόλου περὶ τῶν προθέσεων τοῦ Κάλβου.

²) Ὁ χωρισμὸς τοῦ Κάλβου ἀπὸ τοῦ Φωσκόλου ἐπηκολούθησε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1816 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1817. Τὴν 17 Μαρτίου 1817 γράφει ὁ Φώσκολος πρὸς τὴν Quirina Mocenni Magiotti ἐκ Λονδίνου: «Ἐνόησα κ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶχον ὑποπτευθῆ εἰς τὴν Ζυρίχην, ὅτι δηλαδή ὁ Ἄνδρέας [Κάλβος] ἐπωφελήθη τὴν εὐκαιρίαν νὰ πληρώσω δι' αὐτὸν τὰ ταξειδιωτικά μέχρι Λονδίνου κ' ἔπειτα νὰ μ' ἐγκαταλίπη χωρὶς κὰν ἀπλῶς νὰ μ' εὐχαριστήσῃ». — Πρβλ. καὶ Γ. Ζώραν, «Ράδιο - Ἐπιθεώρησις», τόμ. Β' (1939) σελ. 316 - 350 κ.έ. τόμ. Γ' (1940) σελ. 405 κ.έ., 415.

³) Πρβλ. Σ. Δε - Βιάζην, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 286 κ.έ. *Μαρίνον Σιγοῦρον*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 11 κ.έ. Α. Καίβο, *Opere italiane*, a cura del G. Zora, σελ. 8 κ.έ. Ν. Β. Τωμαδάκη ἐν τοῖς «Ἑλληνικοῖς», τόμ. Γ' (1938) σελ. 30.

⁴) Ἴδὲ τοῦ Φωσκόλου *Epistolario*, τόμος Β' σελ. 211, 225, 223, τόμ. Γ' σελ. 329, 402, ὅπου γίνεται λόγος περὶ Κάλβου. Πρβλ. καὶ τὴν ἀνωτέρω ἀναφερομένην βιβλιογραφίαν.

⁵) Πρβλ. κατωτέρω, σελ. 17.

⁶) Τόμ. Β' (1846).

⁷) Πρβλ. *Μαρίνον Σιγοῦρον*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 13 - 14.

γλία. Καὶ τοῦ μὲν Κάλβου, ἀποθανόντος τῷ 1869, μόλις πρὸ ὀλίγου, μετ' ἐρεύνας καὶ ἀγῶνας ἐξηκριβώθη ἐν Λονδίῳ ὁ τάφος¹. Ἐνθάδε τοῦ Φωσκόλου — ὁ ὁποῖος μετὰ πολὺν χρόνον ἀπέθανε ἐν Τυρνάμ Γκριν² — τὰ σκεπὰ λείψανα μετεκομίσθησαν τῷ 1871 ἱεροπρεπῶς ἐκ τοῦ νεκροταφείου τοῦ Chiswick³ εἰς Φλωρεντίαν, ὅπως ἐναποτεθῶσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Σταυροῦ⁴ ἐντὸς μεγαλοπρεποῦς μνήματος παρὰ τὰ μασσωλεῖα τῶν ἐνδοξοτάτων τέκνων τῆς Ἰταλίας, τοῦ Δάντη καὶ τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου.

Ἡ δευτέρα διαμονὴ τοῦ Κάλβου ἐν Ἑλβετίᾳ συνέπεσεν — ὡς ὑπολογίζω — πρὸς τὴν χρονικὴν περίοδον φθινόπωρον 1822 — ἀρχὰς 1825 περίπου⁵. Γνωρίζομεν ἐξ ἐπιστολῆς, τὴν ὁποίαν ἡ Quirina Mocenni Magiotti ἀπέστειλε τὴν 9 Μαΐου 1821 πρὸς τὸν Φώσκολον εἰς Λονδίον, ὅτι ὁ Κάλβος κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1820 — 1821 εὐρίσκειτο ἐν Φλωρεντίᾳ, ὁπόθεν ἀπηλλάθη ὑπὸ τῶν ἀρχῶν «διὰ τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις»⁶, ὡς συνέβη ἐκεῖ «καὶ διὰ πολλοὺς ἄλλους ξένους διακρινομένους δι' εὐφυΐαν»⁷. Δέχομαι ὅτι ὁ Κάλβος μετὰ τὴν ἐκ Φλωρεντίας ἀπέλασίν του μετέβη ἀμέσως ἢ ἐμμέσως διὰ δευτέραν φορὰν εἰς Ἑλβετίαν.⁸ Ἦτο τότε πλέον ὁ ποιητὴς ὄριμος ἀνὴρ κατὰ πάντα, ἦτο ἀπηλλαγμένος τῶν ματαίων ὄνειροπολημάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀχώριστοι σύντροφοι τῆς πρώτης νεότητος, καὶ εἶχεν ἀρκετὴν ἐμπειρίαν τῆς ἐν γένει ζωῆς καὶ περιστῆν γνῶσιν καὶ τῶν λαῶν τῆς βορείου Εὐρώπης. Εἶχεν ἐν Λονδίῳ νυμφευθῆ μετ' Ἀγγλίδος, ἐξ ἧς κατέστη καὶ πατὴρ μιᾶς κόρης· ἀλλ' ὁ θάνατος εἶχεν ἀφαιρήσει καὶ τὴν μητέρα καὶ τὸ σπλάγγνον τῆς⁸, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἠὔξησε τὴν ἐκ φύσεως μελαγχολικὴν διάθεσιν τοῦ ποιητοῦ. Ἄλλ' ἐν ᾧ μετέβαινε διὰ δευτέραν φορὰν εἰς Ἑλβετίαν, γενικώτερον, κοσμοϊστορικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον ἠὔχοντο οἱ πάπποι καὶ οἱ πρόγονοι ἡμῶν, εἶχεν ἤδη μεστώσει τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὁ ὁποῖος τὴν ἀγάπην τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς ποιητικῆς τέχνης ἀνύψωσεν εἰς ἀληθινὴν θρησκευτικὴν λατρείαν. Τὸ κοσμοϊστορικὸν τοῦτο γεγονός — ὡς ἀπ' ἑαυτοῦ ἐννοεῖ ὁ ἀναγνώστης — ὑπῆρξε τὸ ἀπελευθερωτικὸν κίνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ κήρυγμα αὐτῶν: «Ἐλευθε-

¹) Κυρίως ὁ μακαρίτης Δημ. Κακλαμάνος, διατελῶν ἐν Λονδίῳ πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος, ἐξηκριβώσε τὰ κατὰ τὸν τάφον τοῦ Κάλβου.

²) Χωρίον παρὰ τὸ Λονδίον.

³) Κεῖται οὐχὶ μακρὰν τοῦ Turnham Green.

⁴) = Santa Croce. Πρβλ. Σίμων Μενάρδον, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 8 κ.ε. Πανηγυρικὸν Λεύκωμα Ζακύνθου ἐπὶ τῇ ἐκατονταετηρίδι *Ὀῦγον Φωσκόλου*, σελ. 11 κ.ε., 22.

⁵) Πρβλ. κατωτέρω, σελ. 24.

⁶) Ἴσως σχετικῶς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν.

⁷) Πρβλ. Γ. Ζώραν, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Δ' (1940) σελ. 414 κ. ε.

⁸) Τινὲς τὸν θάνατον τῆς συζύγου καὶ τῆς κόρης τοῦ Κάλβου θέτουσι μετὰ τὴν δευτέραν διαμονὴν αὐτοῦ ἐν Ἑλβετίᾳ, τοῦθ' ὅπερ ἀπίθανον. Πότε ἀκριβῶς ἀπέθανεν ἡ κόρη ἀγνοοῦμεν. Τῆς πρώτης συζύγου τοῦ Κάλβου ὁ θάνατος τίθεται εἰς τὸ ἔτος 1821 (οὕτω π. χ. Γ. Ζώρας, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Β', 1939, σελ. 318, ὑποσημ. 4), ἀλλὰ νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ τεθῆ πρὸ τοῦ χειμῶνος τοῦ 1820 — 21.

ρία ἢ Θάνατος». Ἐκπληκτος δλόκληρος ὁ φιλελεύθερος κόσμος καὶ ὁ ἐν τῇ ξένη μεταξὺ ξένων εὐρισκόμενος Κάλβος ἐμάνθανε τὰ κατορθώματα τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Ἄνδρουτσου, τοῦ Μιαούλη καὶ τοῦ Κανάρη καὶ τῶν λοιπῶν ἡρώων, οἱ ὅποιοι ἐχάρισαν εἰς ἡμᾶς πατρίδα ἐλευθέραν. Καὶ ὁ Ἰερὸς Λόχος καὶ τὸ Βαλτέτσι καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου καὶ τὰ λοιπὰ τῆς πατρίδος ἐπιτεύγματα καὶ δεινοπαθήματα ἔδιδον πλέον νέας χορδὰς καὶ νέα ἠχήματα εἰς τὴν μελωδικὴν ἄλλ' ἰδιότροπον Λύραν τοῦ Ζακυνθίου. Εἶναι λίαν πιθανόν, ὅτι ὁ Κάλβος κατέβη τῷ 1820 ἐξ Ἀγγλίας εἰς Φλωρεντίαν μέσῳ τῶν Γερμανικῶν χωρῶν καὶ ὅτι καθ' ὁδὸν ἐστάθμευσεν εἰς διαφόρους πόλεις τῶν χωρῶν τούτων. Οὕτω πρέπει, ἴσως, νὰ ἐρμηνευθῇ σχετικὸν χωρίον τοῦ ἐξ Ἄνδριτσαίνης τῆς Ὀλυμπίας μὲν καταγομένου, ἐν Σμύρῃ δὲ γεννηθέντος καὶ ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ Παρισίοις ἐπὶ μακρὸν ζήσαντος Κωνσταντίνου Νικολοπούλου¹, ὁ ὅποιος ὑπῆρξεν ἐπιτομος βιογράφος δύο μεγάλων Ἑλλήνων πατριωτῶν καὶ ποιητῶν, τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ - Φεραίου² καὶ τοῦ Ἄνδρέου Κάλβου. Τοῦ Ζακυνθίου ποιητοῦ τὸ βραχύτατον βιογραφικὸν σημείωμα προσφωνεῖ ὁ Κωνσταντῖνος Νικολόπουλος εἰς τὸν σινολόγον Stansilas Julien, ὁ ὅποιος καὶ προέταξεν αὐτὸ ὡς πρόλογον τῆς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου γενομένης μεταφράσεως τῶν πρώτων δέκα ᾠδῶν τοῦ Κάλβου³. Ἐν τῷ βραχυτάτῳ βιογραφικῷ σημειώματι τούτῳ, τὸ ὁποῖον φαίνεται, ὅτι ἐγράφη πρὸ τῆς 1 Ὀκτ. 1824⁴, ἀναφέρει ὁ Κωνσταντῖνος Νικολόπουλος, ὅτι εἶχεν ὁ Κάλβος ποτὲ μεταβῆ εἰς τὴν Γερμανίαν. Δέχομαι — ὡς ἐσημείωσα μετ' ἐπιφυλάξεως ἀνωτέρω —, ὅτι πρόκειται περὶ

¹) Περὶ τοῦ βιβλιοφίλου τούτου καὶ πολυμαθοῦς ἀνδρὸς (1774 - 1840), ὁ ὅποιος ἔγραφε καὶ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Ἀγαθόφρων Λακεδαιμόνιος (ἐσφαλμένως τὸ ψευδώνυμον τοῦτο ἀπεδόθη ὑπὸ τινων νεωτέρων εἰς τὸν Ἀδαμάντιον Κοραῖν), θέλω πραγματευθῆ ἄλλοτε καὶ ἀλλαγῶ διεξοδικῶς. Ἐπὶ τοῦ παρόντος πρβλ. *A. Παλαδόπουλον Βρετόν*, *Notizie biografiche - storiche su Federico conte di Guilford...* (Ἐν Ἀθήναις 1857) σελ. 312. — *K. N. Σάθα*, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία* (ἐν Ἀθήναις 1868) σελ. 718 κ. ἐ. — «Ἐστίας» τόμ. ζ' (1878) σελ. 592 κ.ἐ., 609 κ.ἐ., — Ἐκ τῶν νεωτέρων πρβλ. μάλιστα. *I. Κιοσόπουλον ἐν I. X. Χατζηιωάννου*, *Πανελληνίον Λεύκωμα Ἑθνικῆς Ἐκατονταετηρίδος*, τόμ. Ε' (1930) σελ. 37 καὶ *Σταμ. Καρατζᾶ*, *Κοραῖς καὶ Νικολόπουλος* (*Collection de l'Institut Français d'Athènes*), Ἀθήνα 1949.

²) *Notice sur la vie et les écrits de Rhigas, l'un des principaux auteurs de la révolution qui a pour but l'indépendance de la Grèce* (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «*Revue encyclopédique*», τευχὸς Φεβρουαρίου 1824). Paris 1824. Περὶ τῶν πολυαριθμῶν ἀνατυπώσεων, διασκευῶν καὶ μεταφράσεων τοῦ βιογραφήματος τούτου τοῦ Ρήγα ὑπάρχει διεξοδικὴ βιβλιογραφία, ἐξ ἧς πρβλ. προχείρως Σ. Π. Λάμπρου, Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα, μετὰ εἰκόνων καὶ πανομοιοτύπων. Ἐκδοσις «Ἐστίας». Ἐν Ἀθήναις 1892, σελ. 99 κ.ἐ. σημ. 2 (εἰς σελ. 12).

³) *La Lyre Patriotique de la Grèce. Odes traduites du grec moderne de Kalvos de Zante, par Stanislas Julien*. Paris, Librairie de Peytieux, MDCCCXXIV, σελ. IX - XIj (τὸ αὐτὸ βιογραφικὸν σημείωμα τοῦ Κάλβου, τὸ συντεταγμένον ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Νικολοπούλου, ἀνεδημοσίευσεν ἐπ' ἐσχάτων καὶ ὁ *N. B. Τωμαδάκης*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 25 - 26).

⁴) Τὴν χρονίαν ταύτην ἔχει ἡ εἰς τὸν «*chevalier Drummond*» ἀφίερσις τῆς ἀμέσως ἀνωτέρω μνημονευθείσης γαλλικῆς μεταφράσεως τῶν πρώτων δέκα ᾠδῶν τοῦ Κάλβου.

σταθμῶν τοῦ Κάλβου εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Γερμανίας κατὰ τὴν διαδρομὴν αὐτοῦ ἀπὸ Ἀγγλίας εἰς Φλωρεντίαν τῷ 1820.

Καὶ τίθεται ἤδη τὸ ἐρώτημα περὶ τῶν κινήτρων, ἅτινα ἤγαγον τὸν Κάλβον διὰ δευτέραν φοράν εἰς τὴν Ἑλβετίαν. Ἀσφαλῶς εἰς τοῦτο συνέβαλον γνωριμίαι καὶ ἀναμνήσεις, τὰς ὁποίας εἶχε συναποκομίσει ὁ ποιητὴς ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῦ διαμονῆς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Φώσκολου κατὰ τὸ ἔτος 1816. Ἐπειτα τὸ ἐν Ἑλβετία καθιερωμένον πολίτευμα εἶχε πολὺ τὸ ἐλκυστικὸν διὰ τὸν Κάλβον, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐμποτισθῆ εἰς ἰδέας τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ εἶχε γράψει ποτὲ εἰς τὸν Φώσκολον, ὅτι θὰ ἀνῆκεν εἰς τὸ κόμμα τοῦ Ρουσσώ, ἂν εἶχε πατρίδα τὴν Γαλλίαν· «ἀλλ' ἔχω — ἔγραφε περαιτέρω ὁ Κάλβος πρὸς τὸν Φώσκολον — μίαν μεγαλόψυχον πατρίδα τόσον εἰς τὴν μῆνιν ὅσον καὶ εἰς τὰς ἀρετὰς καὶ πρὸς ταύτην (ἂν καὶ ἐκεῖνὴ πολὺ ὀλίγον σκέπτεται νὰ τὰς διευκολύνῃ) θὰ ἀπευθύνωνται πάντοτε αἱ ἱερὰ εὐχαί μου»¹. Εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅτε ὁ Κάλβος ἐπανήρχετο ἐξ Ἀγγλίας εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Εὐρώπην, εἶχεν ἤδη καταλυθῆ ἡ Δημοκρατία καὶ ἐπακολουθήσει ἢ παλινόρθωσις τῶν Βουρβόνων. Ἀντιθέτως τὰ Ἑλβετικά καντόνια ἀπετέλουν ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον ὀργανωμένον ὁμοσπονδίαν ἀνεξάρτητον καὶ οὐδετέραν. Ἐκεῖ λοιπὸν ἦτο τὸ πρόσφορον περιβάλλον, ὅπου ὁ Κάλβος θὰ ἠδύνατο ἐλευθέρως ν' ἀναπνέῃ καὶ νὰ κινήται. Ἄλλ' ὡς κυριώτατος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Κάλβος ἐτόραπῃ καὶ πάλιν πρὸς τὴν Ἑλβετίαν, πρέπει νὰ θεωρηθῆ τὸ γεγονός, ὅτι ἐκεῖ ἅμα τῇ ἐκρήξει τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Ἀγῶνος ἐσηματίσθη ἀληθὴς καὶ καθαρὸς Φιλελληνισμὸς, τοῦ ὁποῖου ἰσχυρὸς ὑπῆρξεν ὁ ἀντίλαλος εἰς τὰς λαϊκὰς τάξεις καὶ ποικίλαι αἱ ἐκδηλώσεις (ἱστορικαί, λογοτεχνικαί, οἰκονομικαί, στρατιωτικαί)². Ψυχὴ τῆς φιλελληνικῆς κινήσεως ἐν Ἑλβετία ὑπῆρξεν ὁ ἐξ Ἰουδαίων καταγόμενος Ἰωάννης Γαβριήλ Ἐϋνάρδος (Eynard)³, τραπεζίτης

¹) Ἡ ἐπιστολὴ ἐγγράφη ἐκ τοῦ λόφου Φιέζολε τὴν 18 Ἰουνίου 1814 καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον κατὰ τὸ ἰταλικὸν αὐτῆς πρωτότυπον ὑπὸ τοῦ *Camillo Antona Traversi*, Una lettera inedita di Ugo Foscolo e una canzone inedita di Andrea Calbo, ἐνθ' ἀνωτέρω. Πρβλ. καὶ τὰς Ἑλληνικὰς μεταφράσεις τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς ὑπὸ *Σπ. Δε - Βιάζη*, Τὰ ἰταλικά καὶ τὰ ἐν πεζῷ λόγῳ ἔργα τοῦ Κάλβου, ἐνθ' ἀνωτέρω, καὶ ὑπὸ *Γ. Θ. Ζώρα* ἐν τῇ «Νέα Ἐστία» τῆς 15 Ἀπριλίου 1937.

²) Περὶ τῆς φιλελληνικῆς κινήσεως ἐν Ἑλβετία πραγματεύονται τὰ γενικώτερα περὶ τοῦ Γερμανικοῦ φιλελληνισμοῦ ἔργα: *R. Arnold*, Der deutsche Philhellenismus, (= Ergänzungsheft der Zeitschrift «Euphorion» 1896, 5. 71 - 181). - *C. Erler*, Der Philhellenismus in Deutschland 1821 bis 29 (Leipziger Dissertation 1906). - *A. Heiseberg*, Der Philhellenismus in Deutschland 1821 bis 1829 (Marburger Dissertation 1917). - *K. Dieterich*, Aus Briefen und Tagebüchern zum deutschen Philhellenismus (Ἀμβουρῆγον 1928) - τοῦ αὐτοῦ, Deutsche Philhellenen in Griechenland 1821 - 1829 (Ἀμβουρῆγον 1928). Εἰδικώτερον περὶ τοῦ ἐν Ἑλβετία Φιλελληνισμοῦ πρβλ. *Francis de Crue*, Genève et la Société de Lecture, (1816 - 1896), Γενεύη 1896. *A. Geschichte Europas*, τόμ. Β'. (Βερολίνον 1897) κεφ. 7 καὶ 14. - *Τοῦ αὐτοῦ*, Der Zürcherische Hilfsverein für die Griechen 1821 - 1828, ἐν «Neujahrblatt der Stadtbibliothek in Zürich» 1904, ἀριθ. 260, σελ. 18 - 20. Πρβλ. προσέτι τὰ ἐν τῇ ἀμέσῳ κατωτέρῳ ὑποσημειώσει ἀναγραφόμενα ἔργα.

³) Ἐγεννήθη ἐν Λυών τῷ 1775 καὶ ἀπέθανεν ἐν Γενεύῃ (:) τῷ 1863. Ἐκ τῶν φιλελληνικῶν

ἐν Γενεύῃ καὶ καθ' ὄλην τὴν Εὐρώπην ὀνομαστὸς οἰκονομολόγος, ὁ ὁποῖος καὶ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ κατ' αὐτὴν καὶ μετ' αὐτὴν περιτράνωσ διεδήλωσε τὴν φιλελληνικὴν αὐτοῦ διάθεσιν, ὥστε δικαίως νὰ χαρακτηρισθῇ μέγας «εὐεργέτης ὅλης τῆς Ἑλλάδος»¹. Εἰς τοὺς θερμότερους φιλέλληνας τῆς Ἑλβετίας ἐτάσσετο καὶ ὁ ποιητὴς Κάρολος-Βίκτωρ von Ronstellen, εἰς τὸν ὅποιον ἀκριβῶς ὀφείλομεν ἐνδιαφερούσας εἰδήσεις περὶ τοῦ Κάλβου ἐν τῇ χώρᾳ τῶν λιμνῶν καὶ τῶν Ἄλπεων. Ἄλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοὶ λογοτέχνη καὶ λόγιοι, Ἑλβετοὶ τὴν καταγωγὴν ἢ τὴν μετοικεσίαν, ἦσαν τότε φίλοι τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων, προερχόμενοι ἐκ διαφόρων κύκλων καὶ κατευθύνσεων. Ἄλλοι ἦσαν Φιλέλληνες ἐκ ρωμαντικῆς διαθέσεως, ἄλλοι ἐξ ἀγάπης πρὸς τὰς κλασσικὰς ἀναμνήσεις καὶ σπουδὰς, ἄλλοι ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ πολιτικοῦ φιλευθερισμοῦ καὶ ἄλλοι ἐκ Χριστιανικῆς ἀλληλεγγύης πρὸς τοὺς ὁμοδόξους. Μεταξὺ τῶν Ἑλβετῶν φιλελλήνων συγκατελέγοντο ἄνδρες διακρινόμενοι ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ καὶ πολιτικῇ ζωῇ τῆς ὁμοσπονδίας, ὅπως ὁ καθηγητὴς τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν Ἰωάννης Ἐρρικός Bremi², ὁ νομικὸς καὶ πολιτευτὴς David Ulrich³, ὁ ἐπίσης νομικὸς Ἰωάννης Ἰάκωβος Hess, ὁ ὁποῖος ἀνήλθεν εἰς ἀνωτάτους βαθμοὺς τῆς ὑπαλληλικῆς ἱεραρχίας ἐν Ζυρίχῃ⁴, ὁ καθηγητὴς von Orellg⁵, οἱ σεβάσμιοι θεολόγοι Merian καὶ Barnoulli ἐκ Βασιλείας⁶ καὶ ἔξαιρέτως ὁ ποιητὴς Heinrich Zschokke⁷. Πολυμελὴς σχετικῶς ὑπῆρξεν ἡ ὁμάς τῶν ἐθελοντῶν ἐκείνων Ἑλβετῶν, οἱ ὁποῖοι κατῆλθον εἰς τὴν χώραν ἡμῶν, ὅπως διὰ τῶν ὄπλων ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς ἀθανάτου Ἑλλάδος· πολλοὶ ἐξ αὐτῶν μετέσχον τῆς φονικῆς μάχης τοῦ Πέτα (4 Ἰουλίου 1822⁸) καὶ κατ' αὐτὴν γενναίως μαχόμενοι εὗρον ἐνδοξον θάνατον· ὁ Ἰλαρχος Louis Chevallier, ὁ καὶ διοικη-

αὐτοῦ δημοσιευμάτων μνημονευτέα καὶ ἐνταῦθα: «Documents officiels sur les secours envoyés en Grèce par M. Eynard. Publiés par le Comité de Genève en faveur des Grecs». (Γενεύη 1826). Πρβλ. καὶ τὴν εἰδικὴν πραγματείαν περὶ τοῦ ἀνδρός: *Emil Rothpletz*, Der Genfer Jean Gabriel Eynard als Philhellene. (1821 - 1829) (Züricher Dissertation) Zürich, 1899 (περιέχει καὶ ἀρχαιοτέραν σχετικὴν βιβλιογραφίαν, ἔχει δὲ γραφῇ ἐπὶ τῇ βάσει πλουσίου ἀρχεαικοῦ ὕλικου).

¹) Πρβλ. τὴν εἰς Ἐυνάρδον ἀφιερωτικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀνδρέου Παπαδοπούλου Βρετοῦ, ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ περὶ τοῦ κόμητος Guilford.

²) 1772 - 1837. Ὑπῆρξε πρόεδρος τοῦ Φιλελληνικοῦ Συλλόγου Ζυρίχης.

³) 1797 - 1844. Ὑπῆρξε γραμματεὺς τοῦ Φιλελληνικοῦ Συλλόγου Ζυρίχης.

⁴) 1791 - 1857. Ὑπῆρξε ταμίας τοῦ Φιλελληνικοῦ Συλλόγου Ζυρίχης· περὶ αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων Ἑλβετῶν ἐπισήμων, οἱ ὁποῖοι ἐμνημονεύθησαν ἀνωτέρω ὡς φιλέλληνες πρβλ. *E. Rothpletz*, ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 8 κ.έ. καὶ τὴν αὐτόθι ἀναφερομένην βιβλιογραφίαν.

⁵) Φίλος τοῦ Κοραῆ, ἐδημοσίευσε διάφορα δημοσιεύματα φιλελληνικοῦ περιεχομένου.

⁶) Οἱ τελευταῖοι τρεῖς φιλέλληνες μετέσχον τῆς ἐν Στουτγάρδῃ κατὰ μῆνα Σεπτ. τοῦ 1822 συνελθούσης συνόδου τῶν ἐν Γερμανίᾳ καὶ Γερμανικῇ Ἑλβετικῇ Φιλελληνικῶν συλλόγων. Πρβλ. προχείρως *K. Dieterich*, Deutsche Philhellenen in Griechenland (1821 - 1829) σελ. 12 κ.έ.

⁷) Πρβλ. τὰ ἔργα αὐτοῦ: *Die Wirren des Jahrhunderts und des Jahres*. (Arrau 1823) σελ. 16-17, καὶ *Selbstschau* (αὐτόθι, 1842), μέρος Α'. σελ. 274-275. Πρβλ. καὶ *K. Dieterich*, Aus Briefen und Tagebüchern zum deutsche Philhellenismus, σελ. 3-6.

⁸) Ἡ χρονολογία κατὰ τὸ νέον ἡμερολόγιον.

τῆς τοῦ τάγματος τῶν Φιλελλήνων, ὁ πυροβολητὴς Warndly¹ καὶ ὁ παλαιὸς ἐθελοντὴς Kōpzig². Καὶ κατὰ τὴν ἐξοδὸν τοῦ Μεσολογγίου — παραλείπω τοὺς ἄλλους καὶ ἄλλα-
χοῦ πεσόντας διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων Ἑλβετοῦς — ἐφρονεῦθη ὁ ἰατρὸς Ἰωάν-
νης Ἰάκωβος Μάγερ (Meyer), ὁ ἐκδότης τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν», τῆς περιφήμου
ἐφημερίδος τῆς ἱερᾶς πόλεως³. Οὐδὲ πρέπει ἐνταῦθα νὰ μείνῃ ἀμνημόνευτον, ὅτι Ἑλ-
βετὸς ἐκ Ζυρίχης ἦτο τὴν καταγωγὴν ὁ Κάρολος Γουλιέλμος von Heideck⁴, ὁ ὁποῖος
ἐν Βαυαρικῇ ὑπηρεσίᾳ διατελῶν ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου Α΄ τῆς
Βαυαρίας μετὰ πολλῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν τῷ 1826 εἰς Πελοπόν-
νησον, ὅπως χρηματίσῃ ἐπὶ Καποδιστριαίου φρούραρχος Ναυπλίου καὶ ἀρχηγὸς τοῦ τα-
κτικοῦ στρατοῦ, συνώδευσε δὲ βραδύτερον τὸν βασιλέα Ὁθωνα εἰς Ἑλλάδα καὶ ὑπῆρξε
καὶ μέλος τῆς ἀντιβασιλείας αὐτοῦ⁵. Τῶν Ἑλβετῶν φιλελλήλων τινὲς κατέλιπον καὶ
ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, ὅπως
ὁ Ἰωάννης Ἰάκωβος Μάγερ (Meyer)⁶, ὁ Ἀλβέρτος Müller⁷ καὶ Κάρολος Γου-
λιέλμος von Heideck⁸. Ἀλλὰ καὶ Γερμανοὶ φιλέλληνες, ἐκ τῆς Δυτικῆς καὶ Βορείου

¹) Κατ' ἄλλην γραφὴν: *Werendly* καὶ ἑλληνιστί: *Βρανδάλου* (πρβλ. τὸ ἐν τῇ ἀμέσως κατω-
τέρῳ ὑποσημειώσει μνημονευόμενον ἔργον τοῦ *Χρήστου Βυζαντίου* καὶ τὴν σχετικὴν παραπομπὴν
εἰς αὐτό).

²) Πρβλ. *Χρήστον Βυζαντίου*, Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν ἐκστρατειῶν
καὶ μαχῶν καὶ τῶν μετὰ ταῦτα συμβάντων, ὃν συμμετέσχεν ὁ τακτικὸς στρατὸς ἀπὸ τοῦ 1821 μέ-
χρι τοῦ 1833. Ἔκδοσις Γ'. Ἐν Ἀθήναις 1901, σελ. 381-385 (ὅπου κεῖται «Κατάλογος τῶν φιλελλή-
νων τῶν ἀγωνισαμένων ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Πέτα. . . » Κατηρτίσθη ὁ κατάλογος οὗτος ἐπὶ τῇ βάσει
τοῦ κατωτέρω ἀναγραφομένου βιβλίου τοῦ *Ἰωάννου Δανιὴλ Elster* (*Das Bataillon der Philhel-
lenen*) καὶ τῶν χειρογράφων καταλοίπων τοῦ Πρώσου φιλέλληνοσ στρατηγοῦ Ἐδουάρδου Reineck.
Κατὰ τὸν αὐτὸν κατάλογον ὁ Ἑλβετὸς στρατιώτης Pruppacher διεσώθη ἐκ τῆς μάχης τοῦ Πέτα.

³) Τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά» τοῦ Μεσολογγίου ἐξεδόθησαν ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου 1824 μέχρι 20
Φεβρουαρίου 1826, ἀνετυπώθησαν δὲ τῷ 1840 ἐν Ἀθήναις ὑπὸ *Κ. Λεβίδου*.

⁴) Τὸ ἐπώνυμον τῆς Ζυριχιανῆς οἰκογενείας ἦτο κυρίως Heidegger. Von Heideck ὑπεγρά-
φοντο μέλη τινὰ αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1844, ὅτε ἀπενεμήθη εἰς αὐτὰ ὁ τίτλος τοῦ βαρῶνου. Πρβλ.
Das Zürcher Wappenbuch 1869, σελ. 47, *Emil Rothpletz* ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 66 κ.έ. καὶ τὰς αὐ-
τόθι σημειουμένας παραπομπάς.

⁵) Πρβλ. *Emil Rothpletz*, ἔνθ' ἀνωτέρω, τὸ κατωτέρω ἀναγραφόμενον βιβλίον τοῦ *Heideck*,
καὶ *Χρήστον Βυζαντίου*, ἔνθ' ἀνωτέρω.

⁶) Ἐξεδόθη ὑπὸ *Γ. Δροσίνη*, Ἡμερολόγιον τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου.

⁷) *Erinnerungen aus Griechenland vom Jahre 1822*. Α' ἔκδ. ἐν Ζυρίχῃ 18 . . . , ἀνατύπω-
σις αὐτόθι τῷ 1897 (= Veröffentlichungen des Vereins zur Verbreitung guter Bücher, ἀριθ. 27).
Τοῦ Ἀλβέρτου Müller τούτου ἔχουεν εἰκόνα τοῦ ναυάρχου Ἀνδρέα Μιαούλη ἰδὲ τὸ σχετικὸν ἄρ-
θρον τῆς ταπεινότητός μου ἐν τῇ «*Νέα Ἐστία*», τόμ. 19 (1936) σελ. 6 ἔξ.

⁸) *Die Bayrische Philhellenen - Fahrt, 1826-1829* (Darstellungen aus der Bayrischen
Kiergs- und Heeresgeschichte, herausgegeben vom bayrischen Kriegsarchiv. Heft VI. 2 Teile)
Ἐν Μονάχῃ 1887-1898. Κατ' ἀποσπάσματα μεταφράσθη τὸ ἔργον μετὰ τινων σημειώσεων ὑπὸ *N.*
K. X. Κωστῆ τοῦ Σμυρναίου καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Ἀθηναϊκῷ περιοδικῷ «*Ἀρμονία*», τόμ. Α΄
(1900) καὶ Β΄ (1901) ὑπὸ τὸν τίτλον: «*Τὰ τῶν Βαυαρῶν φιλελλήνων ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὰ ἔτη 1826-
1829. Ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Βαυαροῦ ἀντιστρατήγου Καρόλου Βαρῶνου Ἀϊδεκ*».

Γερμανίας καταγόμενοι, ἔζησαν ἐν Ἑλβετία καὶ αὐτόθι ἐδημοσίευσαν τὰς ἀναμνήσεις αὐτῶν περὶ τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ὁ A. von Lübtow¹ καὶ ὁ ἐκ Τυβίγγης ἱατρὸς Ἰωάννης Δανιήλ Elster, ὁ ὁποῖος ὡς μουσικὸς εὔρε δευτέραν πατρίδα τὴν Ἑλβετίαν.

Πάντες σχεδὸν οἱ Ἑλβετοὶ ἦσαν Φιλέλληνες² καὶ εἶχον ὀργανωθῆ εἰς συλλόγους, τῶν ὁποίων τὰ μέλη ἦσαν οὐχὶ μόνον σοφοὶ καὶ πλούσιοι ἄστοι³, ἀλλὰ καὶ πένητες χωρικοὶ πολλάκις στοιχειώδους σχολικῆς παιδείας⁴. Ἀλλὰ συγκινητικώτερον εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι οἱ φιλελληνικοὶ οὗτοι σύλλογοι ἐδέχθησαν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐλευθερίας πλέον ἢ ἅπαξ συνδρομάς, καταβαλλομένας εἰς χρήματα καὶ εἰς εἶδη παρὰ μικρῶν ἀκόμη παιδιῶν, τὰ ὁποῖα ἦσαν μόνις μαθηταὶ κοινοτικῶν σχολείων⁵. Οὕτω παιδιόθεν φιλέλλην ὑπῆρξεν — ἀκολουθῶν κατὰ τοῦτο τὸ λαμπρὸν παράδειγμα τοῦ πατρὸς του — ὁ Gottfried Keller⁶, ὁ Ἐθνικὸς ποιητὴς καὶ συγγραφεὺς τῶν Ἑλβετῶν καὶ ἐκ τῶν μεγίστων πεζογράφων, τοὺς ὁποίους ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ καθ' ὅλου ἡ Γερμανικὴ γλῶσσα. Βραχὺ μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἰδρῦθησαν ἀνὰ τὰς διαφόρους Ἑλβετικὰς πόλεις καὶ κωμοπόλεις περὶ τοὺς εἴκοσι φιλελληνικοὶ σύλλογοι⁷, ἐξ ὧν οἱ κυριώτεροι ἦσαν οἱ τῆς Ζυρίχης, τῆς Γενέβης, τῆς Βέρνης, τῆς Λωζάνης καὶ τοῦ Argau. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ Ζυρίχη ὑπῆρξε τὸ κέντρον τῆς Ἑλβετικῆς φιλελληνικῆς κινήσεως· μάλιστα κατὰ τὸ ἔτος 1822 ὁ φιλελληνικὸς σύλλογος τῆς πόλεως ταύτης ἀνεγνωρίσθη ὡς πρωτανεύων ὑπὸ τῶν λοιπῶν τῆς ὁμοσπονδίας ὀργανώσεων, τῶν ὁποίων σκοπὸς ἦτο ἡ ὑποστήριξις τοῦ Ἱεροῦ Ζητήματος τῶν Ἑλλήνων. Βραδύτερον ὅμως τὸ κέντρον τοῦ Ἑλβετικοῦ φιλελληνισμοῦ μετετέθη ἐκ Ζυρίχης εἰς Γενέβην, ὅπου ἦτο ἡ μόνιμος ἔδρα τοῦ κατ' ἔξοχὴν φιλέλληνο, τοῦ Ἰωάννου Γαβριήλ

¹) Der Hellenen Freiheitskampf im Jahre 1822. Aus dem Tagebuche des Herrn A. v. Lübtow, Kampfgenossen des Generals Grafen von Normann; bearbeitet von Ludwig von Pollmann. Bern 1823. Περίληψις τοῦ ἔργου ὑπὸ Wernern Büngel, ἐνθ' ἀνωτέρω.

²) Heinrich Zscholke, Eine Selbstschau, μέρος Α'. σελ. 274: erregtes die griechischen Flüchtlingenmeine, wie Fast aller Schweizerrbesondre Teilname.

³) Πρβλ. τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα ὀνόματα.

⁴) Πρβλ. Heinrich Zscholke, ἐνθ' ἀνωτέρω, καὶ Die Wirren des Jahrhunderts und des Jahres, σελ. 16-17.

⁵) Περὶ τῆς συμμετοχῆς τῶν μικρῶν παιδιῶν καὶ ἐφήβων εἰς τὴν φιλελληνικὴν κίνησιν ἐν Δυτικῇ καὶ Βορείῳ Γερμανίᾳ, ἰδὲ τὰς παιδικὰς ἀναμνήσεις τοῦ λογοτέχνου Karl Katzko, (1878) Aus der Knabenzeit, ἐν τῇ συλλογῇ τῶν Ἀπάντων αὐτοῦ (Sämtliche Werke) τόμ. Α'. (Ἰένη 1873) σελ. 198, 204. — Πρβ. E. F. Arnold, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 101 κ.έ. — C. Erler, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 37. — H. A. Buk, ἐν «Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher» τόμ. Α'. σελ. 396. — Σ. Λάσκαρι, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 34 κ.έ.

⁶) Πρβλ. τὸ ἔργον αὐτοῦ «Der grüne Heinrich» κεφ. Β', ὅπου κρίνεται ἡ κοσμοπολιτικὴ σημασία τοῦ φιλελληνισμοῦ. — Πρβλ. καὶ R. F. Arnold, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 145. — K. Dieterich, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 6-7, 91.

⁷) Heinrich Zscholke, Die Wirren des Jahrhunderts und des Jahres, σελ. 16-17. Eine Selbstschau, μέρος Α'. σελ. 274 κ.έ.

Ἐυνάρδου, καὶ ὅπου ἐπὶ μακρὸν παρέμεινε μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ρωσικῆς αὐτῆς ἀποχώρησίν του ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, ὁ παλαιὸς τῆς Ἑλβετίας καὶ τοῦ Ἐυνάρδου φίλος καὶ ἐπίτιμος πολίτης τῆς Γενέβης, τοῦ Βῶ καὶ τῆς Λωζάνης¹. Ἄλλὰ πλὴν τοῦ Κερκυραίου, ὁ ὁποῖος προώριστο νὰ γίνῃ ὁ πρῶτος Κυβερνήτης τῆς μετὰ μακρὰν δουλείαν ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, καὶ ἄλλοι Ἕλληνες, μάλιστα Φαναριῶται, πολιτικοὶ φυγάδες ἐκ τῶν Παριστινῶν χωρῶν, διέτριβον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Ἀγῶνος ἐν Γενέβῃ· αὐτόθι ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Νερούλος ἐνώπιον ἐκλεκτοῦ καὶ εὐγνώμονος ἀκροατηρίου ἐδίδαξε γαλλιστὶ μαθήματα περὶ τῶν Νεοελληνικῶν γραμμάτων, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν μαθημάτων τούτων ἔγραψε τὸ γνωστὸν ἔργον του «Cours de littérature Grecque Moderne»², τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν τιμὴν νὰ κριθῆ διεξοδικῶς ὑπὸ τοῦ Goethe³. Ἐπὶ μέρους δὲ καὶ τὴν «Histoire Moderne de la Grèce depuis la chute de l'empire d'Orient (μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου⁴) συντάξεν ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Νερούλος ἐν Γενέβῃ. Περίπου συγχρόνως καὶ ὁ Ἑλβετικὸς φιλελληνισμὸς ἐξεδηλοῦτο καὶ διὰ τῆς ἐκδόσεως λογοτεχνικῶν βιβλίων (π.χ. Sophie Richerd, Opferblumen zum Besten der Βασιλεία 1823. J. R. Wüsa «Gesänge für Griechenlands Heldenvolk», Bern 1827/14).

Ὁ Κάλβος κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ διαμονὴν ἐν Ἑλβετίᾳ διέτριψεν, ὡς φαίνε-

¹) Αὐτόθι *J. F. Knapp*, Geschichte des Aufstandes der Griechen (Mieinem Chartchen des Kriegschauplatzes, einer Topographie der Stadt Missolonghi und einer Übersicht des Wirkens der europäischen Griechen - Hülf - Vereine) in gedrängter Darstellung (Elbersfeld, 1828) ἰδίᾳ σελ. 156 κ.έ. 159 κ.έ.—«Ἐπιστολαὶ Ἰωάννου Καποδίστρια συλλεγεῖσαι μὲν καὶ καταταχθεῖσαι φροντισί τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, ἐκδοθεῖσαι δὲ παρὰ *E. A. Βεττιάν*, μεταφρασθεῖσαι ὑπὸ Μιχαήλ Γ. Σχινᾶ. Τόμ. Α'. (Ἀθήνησι, 1841) σελ. 19 κ.έ., 50 κ.έ.—*R. F. Arnold*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 82, 99, 145.—*Emile Rothpletz*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σποράδην, ἰδίᾳ σελ. 8 κ.έ.—*K. Dieterich*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 5 κ.έ., 29, 42 κ.έ. (ἀριθ. 63) 98.

²) Α' ἐκδοσις ἐν Γενέβῃ 1827, β' ἐκδοσις ἐπιρρημένη αὐτόθι 1828. Ἑλληνικὴ μετάφρασις τῆς β' ἐκδόσεως ὑπὸ Ὀλυμπίας *I. N.* Ἄββου (Ἱστορία τῶν γραμμάτων παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησι συνταχθεῖσα ὑπὸ Ἰακώβου Ρίζου Νερούλου κατὰ τὸ 1826 ἐν Γενεύῃ χάριν τῆς αὐτόθι νεολαίας ὡς φιλοτιμουμένης περὶ τὴν καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Sern Humbert τὸ 1827 ἐν Γενεύῃ. Ἐξελληνίσθη δὲ ὑπὸ Ὀλυμπίας *I. N.* Ἄββου ἐν Θεσσαλονικῇ. Ἀθήνησι, ἐν τῷ τυπογραφείῳ Περρῆ καὶ Βάμπα κατὰ τὴν ὁδὸν Μητροπόλεως 1870) Ἡ χρονολογία τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ ἔργου τούτου τοῦ Ἰακώβου Ρίζου Νερούλου παρέχεται ἐσφαλμένη ὑπὸ Ἰωσήφ Δὲ Κιγάλα, Σχεδιάσμα κατόπτρου τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας (Ἐν Ἐρμουπόλει 1846), σελ. 87 ἀριθ. 504.

³) «Über Kunst und Altertum», τόμ. VI, 2 (1828) σελ. 321 κ.έ. Weimarische Gesamtausgabe Göthes Werke, I, τόμ. XLI, 2. σελ. 315-323 (πρβλ. Tagebücher, Weimarische Ausgabe, III, τόμ. XI, σελ. 194 κ.έ.).

⁴) Ἐξεδόθη τὸ ἔργον ἐν Γενέβῃ τῷ 1828, μετεφράσθη γερμανιστὶ ὑπὸ τὸν τίτλον: Geschichte des neuern Griechenlandes seit der Zeit des Befreiungskrieges. Aus dem Französischen des *Jakovakj Rizo Neroulos*, Uebersetzt durch Prof. Dr. H. F. Einsenbach in Tübingen. Leipzig, 1830, Heftlobens Verbegsexpedition (*K. H. L. Pöhlitz*, Bibliothek der Wichtigsten neuern Geschichtswerke des Auslandes, III, V Teil).

ται, κυρίως ἐν Γενέβῃ, ἀλλ' ὁπωσδήποτε θὰ ἐπεσκέφθη καὶ ἄλλας πόλεις τῆς Ὀμοσπονδίας. Ἐπιανήσιος αὐτός, πατρόθεν μάλιστα Κερκυραῖος, εἶχεν ἐν Γενέβῃ νὰ συναντήσῃ τὸν διεθνοῦς φήμης συμπολίτην, τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἐκεῖ διατρίβοντας ἐπιφανεῖς Ἑλληνας, προσέτι δὲ καὶ ὄνομαστοὺς δραστηριοὺς καὶ προθύμους φιλέλληνας. Διαρκοῦντος τοῦ 1824 ἐτύπωσεν ἐν Γενέβῃ ὁ Κάλβος τὰς δέκα πρώτας ῥόδας αὐτοῦ εἰς κομψὸν τεῦχος, τοῦ ὁποίου ὁ τίτλος ἐπὶ τῆς προμετωπίδος ἔχει ὡς ἑξῆς :

« Λ Υ Ρ Α

ΩΙΔΑΙ

A. ΚΑΛΒΟΥ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ

ΤΟΥ

ZAKYNΘΙΟΥ

« Ὅσα δὲ μὴ περιήλκε
 Ζεὺς, ἀτόζονται βοῶν
 Πιερίδων ἄϊοντα,
 Γᾶν τε καὶ πόnton κατ' ἀμαιμάκετον ».

(Πινδ. Πυθ. α')

EN GENEVE.

Ἐκ τῆς τυπογραφίας Guil^e FICK
 ΑΙΩΚΔ'.

Ὁ δὲ τίτλος τοῦ ἔξωφύλλου λέγει :

« L A L Y R E

ODES EN GREC MODERNE

PAR A. CALBO

AVEC UN VOCABULAIRE A LA FIN

... O Grecs ! ressemblez à vos pères :
 Soyez libres comme eux ou mourez en héros
 Jadis vous combattiez vos frères,
 Et vous combattez vos bourreaux.
 DELAVIGNE

A PARIS

CHEZ LECOINTE ET DUREY, LIBRAIRES,

ET

A GENEVE

CHEZ AB^m CHERBULIEZ, LIBRAIRE

MDCCCXXIV.

Τὸ τεῦχος ἔχει ἐκτελεσθῆ εἰς σχῆμα 16ον καὶ ἀποτελεῖται ἐξ 154 ἐν ὄλῳ σελίδων, ἐξ ὧν ἡ τελευταία ἄνευ ἀριθμοῦ, καὶ ἐξ ἑνὸς φύλλου τελείως λευκοῦ¹. Δὲν ἀποκλείεται ἡ ἐν Γενέβῃ πρώτη ἔκδοσις τῶν δέκα πρώτων ῥόδων τοῦ Κάλβου νὰ ἔγινε διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ Φιλελληνικοῦ Συλλόγου τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν αὐτόθι παρεπιδημούντων Ἑλλήνων. Ὡς εἶναι γνωστόν, ἡ καθ' ὄλου ποιήσις τοῦ Κάλβου εἶναι καθ' ἑξοχὴν πατριωτικὴ καὶ ἠνθῆσε μόνον ἐφ' ὅσον διήρκει ἡ Γιγαντομαχία τοῦ 1821. Μετὰ ταῦτα ἄλλαι εἶναι αἱ ἀσχολαίαι τοῦ ποιητοῦ τῆς «Λύρας». Ἀνταπεκρίνεται λοιπὸν πρὸς τοὺς σκοποὺς τοῦ Φιλελληνικοῦ Συλλόγου Γενέβης καὶ οὐχ ἦττον πρὸς τὰς ἰδέας μεμονωμένων ἐπισήμων μελῶν αὐτοῦ — π.χ. τοῦ Ἐϋνάρδου — ἡ χορηγία τῆς δαπάνης πρὸς ἔκδοσιν πατριωτικῶν ἑλληνικῶν ποιημάτων, διὰ τῶν ὁποίων ἠδύνατο νὰ γίνῃ σχετικὴ προπαγάνδα καὶ μεταξὺ τῶν ξένων. Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὰ χρονικὰ ὄρια, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐγένετο ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐν Γενέβῃ ἔκδοσις τῶν ποιημάτων τοῦ Κάλβου, οὔτε τὸ ποσὸν τῶν ἀντιτύπων αὐτῆς. Δέχομαι ὅτι ἡ ἐν Γενέβῃ Ἑλληνικὴ ἔκδοσις προηγήθη κατὰ τι τοῦλάχιστον τῆς ἐν Παρισίοις Γαλλικῆς ἐκδόσεως ἐκείνης, ἡ ὁποία — συμφώνως πρὸς τὰ προειρημένα² — περιέχει τὰς δέκα πρώτας ῥόδας κατὰ μετάφρασιν τοῦ Stansislas Julien μετὰ τοῦ ἐπιστολιμαίου προλόγου τοῦ Κωνσταντίνου Νικολοπούλου, συνετελέσθη δὲ καὶ αὕτη διαρκούντος τοῦ ἔτους 1824³. Ὅπωςδὴ ποτε σήμερον καὶ ἀπὸ πολλῶν διεκαστηρίδων τὰ ὠραία ἀντίτυπα τῆς ἐν Γενέβῃ κομψῆς ἐκδόσεως τοῦ Κάλβου εἶναι κυριολεκτικῶς σπανιώτατα⁴, περιζήτητα δὲ θηρεύματα τῶν θαυμαστῶν τοῦ ποιητοῦ καὶ τῶν βιβλιοφίλων.

Ἐξεφράσθη ἡ γνώμη, ὅτι ἡ ἐν Γενέβῃ ἔκδοσις τῶν πρώτων δέκα ῥόδων τοῦ Κάλβου ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3.408 χειρογράφου κώδικος τῆς ἐν Παρισίοις Bibilothèque Sainte - Geneviève. Ὁ ἔντυπος κατάλογος⁵ χειρογράφων κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης ταύτης παρέχει τὴν ἐξῆς περιγραφὴν τοῦ ἀμέσως ἀνωτέρω μνημονευ-

¹) Πρβλ. *E. Legrand - H. Pernot*, Bibliographie Ioniennne, τόμ. Α' σελ. 279, ἀριθ. 1042. - *Δ. Σ. Γκίνη - Β. Γ. Μέξα*, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863. Τόμ. Α', σελ. 225, ἀριθ. 1430. Ἡ ἔκδοσις «Στοχαστῆ» (πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 1, σημ. 1) περιέχει (σ. 33, 34), πανομοιότυπα τῆς προμετωπίδος καὶ τοῦ ἐξωφύλλου τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐκδόσεως. Ἑλλίπεις εἶναι αἱ σχετικαὶ βιβλιογραφικαὶ εἰδήσεις παρὰ Ἄ. Παπαδοπούλου - Βρετῶ, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, τόμ. Β', σελ. 269 καὶ Ἰωσήφ Δὲ Κιγάλα, ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 42, ὅπου ὁ ποιητὴς ἀσπλάγχως διχάζεται: Ἀριθ. 232 *Κάλβος Α.* Ἰωαννίδης. Μετέφρασεν ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς διάλεκτον βιβλίον τι τῶν δημοσίων προσευχῶν καὶ τῆς ὑπηρεσίας τῶν Μυστηρίων, καὶ ἄλλων Ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν καὶ τελετῶν, τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας, ἐν Λονδίῳ 1820. Ἀριθ. 233. - *Κάλβας*, [sic] Ἑπτανήσιος. Ἐξέδωκε ποιήματά τινα, ἐν Γενέβῃ, 1824, καὶ ἐν Παρισίοις, 1826».

²) Ἀνωτέρω σελ. 6.

³) Αὐτόθι, ὅπου καὶ περὶ τῆς χρονολογίας τῆς ἀφιέρωσεως εἰς τὸν Chevalier William Drummond.

⁴) *E. Legrand - H. Pernot*, ἔνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α'. σελ. 279, ἀριθ. 1042.

⁵) *Ch. Kohler*, Catalogue des mss de la Bibliothèque Sainte Geneviève. Τόμ. Β' σελ. 160.

θέντος κώδικος: «Ἡ Ἰωνιάς» Recueil d'odes, en grec moderne, sur des sujets philosophiques ou religieux, pour la plupart. Papier 1v-86ff: 1 140 sur 79 millim. XIXe siècle. Sur le fol. 1, on lit les mots suivants: «C. Didier, don de l'auteur»; et au-dessous: «Donné à M. Ch.-Em. Ruelle par M. A. Aubry, libraire, janvier 1865». En fin du-dessous encore: «Offert à la Bibliothèque Sainte-Geneviève, janvier 1883. signé: Ch. Em. Ruelle». Ὁ κώδιξ οὗτος, γεγραμμένος δι' ὠραίας γραφῆς² ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Κάλβου, περιέχει μόνον τὰς πρώτας δέκα ᾠδὰς τοῦ ποιητοῦ, ἀλλὰ προφανῶς δὲν εἶναι τὸ χειρόγραφον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἡ ἔκδοσις τῆς Γενέβης τοῦ 1824³, διότι εἶναι πολλαχῶς καὶ σημαντικῶς διάφορον τῆς προμνημονευθείσης ἔκδόσεως. Οὕτω κατὰ τὸν κώδικα ἡ 5^η ᾠδὴ περιέχει καὶ μίαν ἐπὶ πλέον στροφήν, ἡ ὁποία ἐλλείπει ἐκ τῆς ἐντύπου ἔκδόσεως τῆς Γενέβης. Τῆς αὐτῆς πάλιν ἔκδόσεως αἱ στροφαὶ κδ' καὶ κε' τῆς 5^{ης} ᾠδῆς καὶ ι' στροφή τῆς Ι' ᾠδῆς ἐλείπουσιν ἐν τῷ κώδικι. Ἐπίσης ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς ἔκδόσεως πρόλογος καὶ ἡ ἐν τέλει αὐτῆς «Ἐπισημείωσις» δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κώδικι. Ἐπειτα ἡ ὅλη συλλογὴ τῶν πρώτων δέκα ᾠδῶν τιλοφορεῖται κατὰ τὴν ἔκδοσιν «Ἡ Λύρα», κατὰ τὸν κώδικα «Ἡ Ἰωνιάς» (ὅπερ ὑπενθυμίζει τὰ παλαιὰ Ἰλιάς, Ἀλεξιάς κ.λ. ὅμοια, δὲν πρέπει δὲ νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὴν Μικρασιατικὴν Ἰωνίαν, ἀλλὰ πρὸς τὸ Ἴόνιον πέλαγος, τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια αὐτοῦ⁴). Γενικῶς δὲ πολλαὶ ἐνδείξεις καθιστῶσι βέβαιον, ὅτι ὁ κώδιξ 3.408 τῆς Βιβλιοθήκης Sainte-Geneviève ἐγράφη πρὸ τῆς ἐν Γενέβῃ πρώτης ἔκδόσεως τῶν πρώτων δέκα ᾠδῶν τοῦ Κάλβου καὶ περιέχουσι διατύπωσιν ἀρχαιοτέραν τῆς ἔκδόσεως ἐκείνης. Ἡ ἔκδοσις τῆς Γενέβης τοῦ Κάλβου καὶ ἡ μετὰ δύο περιόπου ἔτη, τῷ 1826, ἐπακολουθήσασα ἐν Παρισίοις ἔκδοσις τῶν ᾠδῶν ΙΑ'-Κ' τοῦ αὐτοῦ (κοινῇ μετὰ τῶν Λυρικῶν τοῦ Ἀθανασίου Χριστοπούλου) κατέστησαν ταχέως γνωστὴν ἐν Ἑλβετίᾳ, Γαλλίᾳ, καὶ Γερμανίᾳ, βραδύτερον δὲ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἀλλαχού τῆς Εὐρώπης καὶ ἐν Ἀμερικῇ ἀκόμη τὴν ποιήσιν τοῦ Ζακυνθίου ποιητοῦ. Εἰς τὴν διάδοσιν αὐτῆς μεταξὺ τῶν ξένων συνέβαλον καὶ αἱ μετὰ τὰς δύο πρώτας ἔκδόσεις γενόμεναι σχετικαὶ μεταφράσεις⁵, ὡς καὶ αἱ δημοσιευθεῖσαι ἐπαινετικαὶ κριτικαὶ καὶ περὶ τούτων καὶ περὶ ἐκείνων. Χωρὶς δὲ νὰ εἰσέλθω ἐνταῦθα εἰς λεπτομερείας τονίζω, ὅτι τοῦλάχιστον εἰς τὸ Γερμανικὸν ἀναγνωστικὸν κοινόν, μάλιστα δὲ ἐξ αὐτοῦ εἰς τοὺς με-

¹) Κατὰ τὸν Δ. Ζακυνθιόν, (βλ. κατωτέρω, ὑποσημ. 4), ὁ κώδιξ ἔχει 86 ἠριθμημένα φύλλα καὶ 3 ἐν ἀρχῇ καὶ 2 ἐν τέλει φύλλα ἄνευ ἀριθμοῦ.

²) Τὸ κείμενον κεῖται μόνον ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως ἐκάστου φύλλου.

³) Πρβλ. Νίκων Α. Βέην (Bees), Ἡ «Ἰωνιάς» τοῦ Κάλβου καὶ τὸ Ἴόνιον Πέλαγος, ἐν τῷ περιοδικῷ «Νέοι Δρόμοι» ἀριθ. 2.

⁴) Πρβλ. Κ. Λόσιον, ἐν τῇ Παρισινῇ ἐφημερίδι «Φιλελεύθερος», ἔτ. 1917, ἀριθ. 29, 30. - Η. Ρερνοί, ἐνθ' ἀνωτέρω, σειρὰ Β'. σελ. 129-130. - Διον. Α. Ζακυνθιόν ἐν «Ἡμερολόγιῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος» τοῦ ἔτους 1930: Ὅνα χειρόγραφο τῶν ᾠδῶν τοῦ Κάλβου, σελ. 307-312.

⁵) Πρβλ. προχείρως μὲν ἀνωτέρω, σελ. 6, μνημονευόμενον πρόλογον τοῦ Κωνσταντίνου Νικολοπούλου, ὡς καὶ τὸ ἐν σελ. 15-16 παρατιθέμενον χωρίον τοῦ Bonstetten.

τόχους κλασικῆς μορφώσεως, διαρκούσης τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως καὶ κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας μετ' αὐτήν, ὁ Κάλβος ἔγινε κατὰ πολὺ γνωστότερος καὶ ἀγαπητότερος τοῦ Σολωμοῦ.

Περὶ σχέσεων τοῦ Κάλβου πρὸς λογοτέχνας καὶ φιλέλληνας τῆς Ἑλβετίας καὶ τῆς Γερμανίας ἔχομεν ρητὰς εἰδήσεις, αἱ ὁποῖαι — ὡς βλέπω — διέλαθον τοὺς ἐρευνητὰς τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας. Τὰς εἰδήσεις ταύτας, τὰς ὁποίας μετὰ περισσῆς χάραξ ἔρχομαι νὰ καταστήσω γνωστὰς εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους διὰ τὸν Κάλβον καὶ τὴν ποίησιν αὐτοῦ, περιέχει ἡ ἐν ἔτει 1827 ἐκδοθεῖσα συλλογὴ ἐπιστολῶν¹ τοῦ Ἑλβετοῦ Καρόλου Βίκτορος von Bonstetten (1745-1832) πρὸς τὸν Φρειδερίκον Matthisson (1761-1831²).

Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ὑπῆρξαν ἐξέχουσαι προσωπικότητες κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἀμφοτέρους δὲ ἡ φύσις ἐπροίκισε μὲ λογοτεχνικὰ τάλαντα ἐξαίρετα. Ὁ Κάρολος Βίκτωρ von Bonstetten κατέχει ἀξιόλογον θέσιν ἐν τῷ Γαλλικῷ Παρνασσῷ, ἡ δὲ κλασικίζουσα Μοῦσα τοῦ Φρειδερίκου von Matthisson ἐπηνέθη ὑπὸ τοῦ Schiller καὶ τοῦ Wieland ὅσον ἐξ ἄλλου κατεκρίθη ὑπὸ μεταγενεστέρων ρομαντικῶν. Ὁ Φρειδερίκος von Matthisson, ὁ ὁποῖος οὐχὶ μόνον ποιητῆς ἀλλὰ καὶ μουσικὸς καὶ συνθέτης ἦτο, ἐγνώρισε τῷ 1785 ἐν Χαϊδελβέργῃ τὸν παροδικῶς ἐκεῖ διαμένοντα Κάρολον Βίκτωρα von Bonstetten³. Τῆς δὲ ἀνεφέλου καὶ μακρᾶς φιλίας λαμπρὰ μνημεῖα εἶναι αἱ ἀμοιβαῖαι ἐπιστολαὶ τῶν ἐπιστηθίων τούτων φίλων⁴, οἱ ὁποῖοι καὶ ἄγνοι φιλέλληνες ὑπῆρξαν. Ἰδίως αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Καρόλου Βίκτορος von Bonstetten πρὸς τὸν Φρειδερίκον von Matthisson εἶναι ἀξιολογώτατα μαρτύρια φιλελληνικῆς ιδεολογίας, ἄξια νὰ καταστῶσι γνωστὰ καὶ εἰς εὐρύτερους κύκλους τῶν Ἑλλήνων⁴. Ἐν ἐπιστολῇ, τὴν ὁποίαν ἐκ Γενέβης τῇ 27 Δεκεμβρίου 1824 ἀπηύθυνεν ὁ Κάρολος Βίκτωρ von Bonstetten πρὸς τὸν Φρειδερίκον von Matthisson, ἀναγινώσκομεν μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:

«Σοῦ ἀποστέλλω τὰ νέα καὶ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ ποιήματα τοῦ Κάλβου. Ἐλπίζω ὅτι θέλεις εὐχαριστηθῆ με αὐτὰ καὶ ὁ μικρὸς κόπος τῆς ἀναγνώσεως τῶν ποιημάτων αὐτῶν προξενεῖ ὠφέλειαν. Ὁ Κάλβος εἶναι νέος κατὰ τὴν ἡλικίαν εὐγενικὸς Ἕλλην, δὲν θὰ ἠδύνατο αὐτὸς νὰ κερδίσῃ τὸν ἄρτον του ὡς διδάσκαλος εἰς τὴν Στουτγάρδην ἢ ὡς προγυμναστῆς εἰς τὴν Τυβίγγην; Ἐδῶ δὲν εὐρίσκεται καθόλου εἰς οἰκονομικὴν στενοχωρίαν. Θὰ ἠθελεν ὅμως εὐχαρίστως νὰ μάθῃ τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν. Εἶναι

¹) «Briefe von Bonstetten an Matthisson. Herausgegeben von H. H. Füssli, Zürich, bey Orelli, Füssli und Compagnie, 1827».

²) Πρβλ. von *Hosäus*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 677.

³) Πρβλ. καὶ H. H. Füssli, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 3.

⁴) Πρβλ. καὶ τὸ δημοσίευμα τῆς ταπεινότητός μου: «Ὁ Βύρων εἰς τὸ Μεσολόγγι κατὰ τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Κ. Β. von Bonstetten» ἐν τῇ «Νεῇ Ἑστία», τόμ. ΚΔ' (1938) σελ. 220-222.

πολυμερῶς μορφωμένος καὶ εὐχάριστος ἄνθρωπος . . . ».¹ Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ ἐξαρθῇ τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἀνωτέρω ἐπιστολιμαῖον χωρίον περιέχει κρίσεις περὶ τῆς ἐν Γενέβῃ ἐκδόσεως τῶν ποιημάτων τοῦ Κάλβου, αἱ ὁποῖαι χρονικῶς ἀνήκουσιν εἰς τὴν πρώτην τάξιν, ἀλλὰ καὶ ποιητικῶς εἶναι βαρυσήμαντοι, καθ' ὅσον ἐκφράζονται παρὰ γνησίου ποιητοῦ πρὸς γνήσιον ποιητὴν περὶ ἀληθοῦς ποιητοῦ. Ὁ Κάρολος Βίκτωρ von Bonstetten χαρακτηρίζει τὰς πρώτας δέκα ᾠδὰς τοῦ Κάλβου *νέα καὶ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ ποιήματα* νέα διὰ τὸ νεοελληνικὸν αὐτῶν ἔνδυμα, διὰ τὸ πρόσφατον τῆς παραγωγῆς καὶ μάλιστα διὰ τὴν αἰωνίαν νεανικὴν ρωμαλεότητα τοῦ περιεχομένου²· ἀρχαῖα διὰ τὰς πολλὰς ἀναμνήσεις ἐκ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου, τὰς ὁποίας περιέχουσι τὰ ποιήματα ταῦτα, διὰ τὴν ἀρχαιοπρεπῆ ἔξωτερικὴν αὐτῶν μορφήν καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἀποφυγὴν τῶν «βαρβάρων ὁμοιοκαταλήξεων».³ Γενικῶς ἢ κατὰ τὸ τρίτον δέκατον τοῦ παρελθόντος αἰῶνος γενομένη προσπάθεια τοῦ Κάλβου, ὅπως ἀναστήσῃ — ἔστω καὶ δι' ἀνεπαρκῶν μέσων — τὴν ἀρχαίαν λυρικὴν, ἡδύνατο τότε νὰ ἐνθουσιάζῃ τὸν Κάρολον Βίκτωρα von Bonstetten καὶ ἄλλους πολλοὺς ἑλληνομαθεῖς καὶ ρομαντικούς ξένους, ἀλλὰ διὰ πολλοὺς λόγους ἢ προσπάθεια αὕτη ἦτο προωρισμένη ν' ἀποτύχῃ. Ἄλλως τε ὡς σύνολον, παρὰ τὰς μερικὰς αὐτῆς ἐπιτυχίας, ἀπέτυχε βραδύτερον ἢ ἀνάλογος προσπάθεια τοῦ Josuè Carducci, ὅπως ἀναστήσῃ ἐν Ἰταλίᾳ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν λυρικὴν,⁴ προσπάθεια πολὺ ἐντονωτέρα καὶ ποιητικωτέρα πάσης ὁμοίας.

Ἄξια ἰδιαίτερας προσοχῆς εἶναι καὶ αἱ ιδιότητες, αἱ ὁποῖαι προσγράφονται εἰς

¹) Ἡ ἀνωτέρω ἀπόδοσις τοῦ ἐπιστολικοῦ ἀποσπάσματος εἶναι ἐλευθέρη. Παραθέτω τὸ Γερμανικὸν κείμενον «Ich schicke der Kalbos neue- und altgriechische Gedichte. Ich hoffe du werdest Freude daran haben; und die kleine Anstrengung ist heilsam. Kalbo ist ein junger lebenswürdig Grieche. Konnte dieser nicht in Stuttgart als ist er keineswegs in Verlegenheit, allein er möchte gern die deutsche Sprache lernen. Er ist ein gebildeter und angenehmer Mann». (Briefe von Bonstetten an Matthisson herausgegeben von H. H. Füssli, σελ. 193. ἀριθ. 78).

²) Πρβλ. *Κάλβου*, Η' ᾠδὴν (Εἰς Ἀγαρηνοῦς) 5 :

φαίνεται (ὁ Ἥλιος) εἰς τὸν ὀρίζοντα
ὡσὰν χαρᾶς ἰδέα.

Πρβλ. *Κωστή Παλαμᾶ*, Ἰάμβους καὶ ἀναπαιστούς 20 (δωδεκάστιχον εἰς Κάλβον):

Ἄπ' τὰ σύγγραφα ἐλεύθερος
σήμερα πέρα ὡς πέρα
χρυσοπλώνεται ὁ Ἥλιος σου
σὸν ἀπτικὸν αἰθέρα.
Καὶ κελαδεῖ σὰ γαίλη μου
ἢ ᾠδὴ σου πάντα νέα:
«Φαίνεται» εἰς τὸν ὀρίζοντα
ὡσὰν χαρᾶς ἰδέα».

³) *Κάλβου*, Ἐπισημείωσις: ἐν τέλει τῆς ἐν Γενέβῃ ἐκδόσεως τῶν δέκα πρώτων ᾠδῶν, στοιχεῖον Κ.

⁴) Πρβλ. *Σίμων Μενάρδον*, ἐνθ' ἀνωτέρω.

τὸ πρόσωπον τοῦ Κάλβου ὑπὸ τοῦ Καρόλου Βίκτωρος von Bonstetten· κατ' αὐτὸν ὁ Ζακυνθινὸς ποιητὴς εἶναι ὄχι μόνον πολυμερῶς μορφωμένος, ἀλλὰ καὶ εὐγενικὸς νέος καὶ εὐχάριστος ἄνθρωπος. Παρόμοιοι χαρακτηρισμοὶ περὶ τοῦ Κάλβου παραδίδονται καὶ ὑπ' ἄλλων παλαιότερων γνωρίμων αὐτοῦ. Οὕτω ἔγραφε π.χ. ὁ πολὺς Silvio Pellico τὴν 28 Μαΐου 1816 πρὸς τὸν Φώσκολον: «Κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας ἡμέρας, ἱερὰ μοῦ εἶναι ἡ γνωριμία καὶ ἡ συναναστροφή τοῦ Ἀνδρέα Κάλβου. . . τὸν ἀγαπῶ ἕνεκα σοῦ, τὸν ἀγαπῶ ἀκόμη περισσότερον διὰ τὸ ἴδιον αὐτοῦ πρόσωπον, διὰ τὴν εὐφυΐαν του, διὰ τὴν ψυχὴν του. Ἐπεθύμουν νὰ εἶμαι πρίγκηψ διὰ νὰ τὸν πανηγυρίσω¹». Καὶ ἀχρόνιστος ἐπιστολὴ τῆς Quirina Mocenni Magiotti πρὸς τὸν Κάλβον τελευτᾷ διὰ τῶν λέξεων: «Ἐστὲ βέβαιος περὶ τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς φιλίας μου, ἡ ὁποία ἀντὶ νὰ μειώνεται καὶ θὰ ἀθξάνη πάντοτε, διὰ τὰς ἀρίστας ἀρετάς σας, διὰ τὴν εἰλικρίνειαν καὶ διὰ τὴν ἀφιλοκέρδειαν σας²». Αἰσθηματικὰς φράσεις ἔχει ἡ φίλη τοῦ Φωσκόλου διὰ τὸν Κάλβον, τὰς ὁποίας ἐπὶ μέρους δανεῖζεται ἐκ τοῦ λεξικοῦ τοῦ ποιητοῦ τῶν «Χαρίτων»: «ὁ καλὸς Ἀνδρέας», «ὁ ἄριστος Ἀνδρέας», «ὁ καλὸς ἀπόστολος». Ἄλλὰ βραδύτερον καὶ ἡ Quirina Mocenni Magiotti εἶχεν ἄλλην πλέον γνώμην περὶ Κάλβου καὶ εἶχε δυσारेστηθῆ ἐκ τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Φώσκολον, τοσοῦτον μᾶλλον, καθ' ὅσον αὐτὴ κυρίως εἶχε συντελέσει, ὅπως ὁ ποιητὴς τῶν «Τάφων»³ προσλάβῃ εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν τὸν Κάλβον ὡς γραμματέα του. Ὅπως δὴποτε ἡ διαγωγή τούτου ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπέναντι τοῦ εὐεργέτου ὑπῆρξεν οὐχὶ τελείως ἄμεμπτος, ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου αἰ ὑπὸ νεωτέρων Ἰταλῶν φωσκολιστῶν ἐκφρασθεῖσαι κατὰ τοῦ Κάλβου μομφαὶ εἶναι ὑπερβολικαὶ καὶ ἐν μέρει ἀπολύτως ἄδικοι. Ὁ Κάλβος ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως δύστροπος, εὐερέθιστος, μνησίκακος, ἀλαζῶν καὶ μετρίως ζηλότυπος. Ἄλλ' οὔτε κερδοσκόπος ἐκ συστήματος οὔτε πανοῦργος οὔτε δόλιος ὑπῆρξεν, ὡς θέλουσιν οἱ νεώτεροι Φωσκολισταὶ παρασυρόμενοι ἐκ καταλοίπων τοῦ Φωσκόλου, τὰ ὁποία ἐγράφησαν μετὰ τὸν χωρισμὸν τοῦ ποιητοῦ τῶν Τάφων καὶ τοῦ ποιητοῦ τῶν Ῥδῶν. Ἄλλως τε ἄς μὴ λησμονῶμεν, ὅτι κακίας τινάς, ἐξ ὧν ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, ἐμερίζετο ἀσφαλῶς ὁ Κάλβος ἐξ ἴσου μετὰ τοῦ διδασκάλου καὶ εὐεργέτου τοῦ Φωσκόλου. Ἄλλ' εὐφυΐαν οὔτε αὐτὸς ὁ Φώσκολος ἠρνήθη ποτὲ εἰς τὸν μαθητὴν του. Καὶ ἀρετὴ ἐν εὐρουτάτῃ ἐννοία τῆς λέξεως καὶ θρησκευτικότης ἀπαραγνώριστος ἐκόσμει τὸν Κάλβον. Ἡ εὐγένεια ὁμως τρόπων, τὴν ὁποίαν ἀναγνωρίζει εἰς τὸν Κάλβον καὶ ὁ Κάρολος Βίκτωρ von Bonstetten, περιέπιπτε πολλάκις ταχέως εἰς ψυχρότητα καὶ στυγνότητα. Σχεδὸν μηδαμινὴ ἦτο ἡ αἰσθηματικότης τοῦ Κάλβου. Ἀσυγχώρητος δὲ ἡ πολλάκις παρατηρουμένη ἀμέλεια καὶ ἀδιαφορία αὐτοῦ κατὰ τὰς σχέσεις πρὸς οἰκείους καὶ φίλους⁴.

¹) Πρβλ. Σ. Δὲ - Βιάζην, ἐν «Ἀκρίτα», ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 286.

²) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 3.

³) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 4 καὶ Γ. Ζώραν, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β' (1939) σελ. 319, 356, Δ' (1940) σελ. 414 κ.έ.

⁴) Αὐτόθι, τόμ. Β' (1939) σελ. 352 κ.έ., τόμ. Δ' (1940) σελ. 407, 415 κ.έ. Πρβλ. καὶ Σίμων

Αυτόχρονα πολύτιμοι είναι αἱ εἰδήσεις, τὰς ὁποίας ἀρνούμεθα ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Καρόλου Βίκτωρος von Bonstetten καὶ τοῦ Φρειδερίκου Matthisson ἐν σχέσει πρὸς δυνατὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Κάλβου ἐν Γερμανίᾳ ὡς διδασκάλου ἢ προγυμναστοῦ, ἵνα ἐκεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκμάθῃ καὶ τὴν Γερμανικὴν. Ὡστε κατὰ ταῦτα, λήγοντος τοῦ 1824, ὁπότε ἐγράφη ἡ σχετικὴ πηγὴ, ὁ ἄλλως τε πολὺγλωσσος¹ Κάλβος δὲν ἐγνώριζε τὴν Γερμανικὴν, οὔτε ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις, ὅτι κατέστη ποτὲ κάτοχος τῆς γλώσσης ταύτης. Δυστυχῶς δὲν ἀναφέρεται ρητῶς ὑπὸ τοῦ Καρόλου Βίκτωρος von Bonstetten ἢ γλώσσα, τὴν ὁποίαν ὁ Κάλβος ἔμελλε νὰ διδάξῃ ὡς διδάσκαλος ἢ προγυμναστὴς ἐν Γερμανίᾳ. Γνωρίζομεν ὅμως, ὅτι ὁ ποιητὴς τῶν Ὑδῶν ἐν Ἀγγλίᾳ ἐδίδασκεν εἰς ἄνδρας καὶ γυναῖκας τὴν Ἰταλικὴν καὶ Ἑλληνικὴν (ἀρχαίαν καὶ νέαν).² Μάλιστα ἐξ ὅσων παρέδωκεν εἰς ἡμᾶς ὁ Κωνσταντῖνος Νικολόπουλος φαίνεται, ὅτι ὁ Κάλβος ἐν Λονδίῳ ἐδίδαξεν καὶ δημοσίᾳ τὴν Ἑλληνικὴν μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας: «à Londres il professera³ publiquement la langue grecque avec un grand succès». Κατὰ ταῦτα δεχόμεθα, ὅτι τὴν Ἰταλικὴν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν, ἴσως δὲ καὶ τὴν Ἀγγλικὴν, ἔμελλε νὰ διδάξῃ καὶ ἐν Γερμανίᾳ οὐχὶ μόνον ἰδιωτικῶς ἀλλὰ καὶ δημοσίως τυχὸν ἀπὸ Γυμνασιακῆς καθέδρας ἐν Στουτγάρδῃ ἢ ἀκόμη καὶ ἀπὸ Πανεπιστημιακῆς καθέδρας ἐν Τυβίγγῃ. Εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι ἀμφοτέραι αἱ πόλεις αὗται τῆς Βυτεμβέργης ὑπῆρξαν λαμπραὶ ἔδραι τῶν κλασσικῶν σπουδῶν ἐν Γερμανίᾳ: ἐν Τυβίγγῃ δὲ ἡ σπουδὴ καὶ τῶν νέων Ἑλληνικῶν πραγμάτων ἔχει μακρὰν ἱστορίαν, ἀρχεται ἀπὸ τοῦ περιφήμου καθηγητοῦ καὶ φιλέλληνος Μαρτίνου Κρουσίου. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, αὐτὸς οὗτος ὁ Κάλβος ἐπεθύμει νὰ ἐγκατασταθῇ, ἔστω καὶ προσωρινῶς ἐν Γερμανίᾳ καὶ νὰ διδάξῃ αὐτόθι: εἰκάζεται δέ, ὅτι κατὰ παράκλησιν αὐτοῦ τούτου τοῦ Κάλβου θὰ ἔγραφε σχετικῶς ὁ Κάρολος Βίκτωρ von Bonstetten πρὸς τὸν Φρειδερίκον von Matthisson, ὁ ὁποῖος τότε μέγਾਲως ἴσχυεν ἐν Βυτεμβέργῃ, καθ' ὅσον ἀπὸ τοῦ 1812 διετέλει ἐν ἐμπιστευτικῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν Βασιλέων τῆς χώρας ταύτης. Ἐς μνημονευθῆ μάλιστα καὶ ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Φρειδερίκος von Matthisson ὑπὸ τοῦ πρώτου βασιλέως τῆς Βυτεμβέργης Φρειδερίκου διωρίσθη συνδιευθυντὴς τοῦ βασιλικοῦ Θεάτρου τῆς Στουτγάρδης καὶ διευθυντὴς τῆς αὐτόθι Βασιλικῆς Βιβλιοθήκης, καὶ ὅτι τὰ ἀξιώματα ταῦτα διετήρησε καὶ μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1816 ἐπελθόντα θάνατον τοῦ βασιλέως ἐκεῖνου. Ἄλλα

Μενάρδον, ἐνθ' ἀνωτέρω.

¹) Κατὰ τὸν Σ. Δὲ Βιάζην, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 291, «ἦτο ὁ Κάλβος κάτοχος τῆς Ἑλληνικῆς, Λατινικῆς, Ἰταλικῆς, Ἀγγλικῆς καὶ Γαλλικῆς, ἐνήμερος εἰς ὅλας τὰς φιλολογίας καὶ γραμματολογίας. Κατεγίνετο δὲ καὶ εἰς τὰ Ἑβραϊκὰ» (πρβλ. αὐτόθι, σελ. 285, ὅσα τῇ 1 Ὀκτωβρίου γράφει ὁ Φώσκολος περὶ τῆς γλωσσομαθείας τοῦ Κάλβου).

²) Πρβλ. τὰς ἀμέσως κατωτέρω σημειουμένας παραπομπάς.

³) Πρόλογος τοῦ Κωνσταντίνου Νικολοπούλου εἰς τὴν ἐν Παρισίοις τῷ 1824 ἐκδοθεῖσαν μετάφρασιν τῶν δέκα πρώτων ὧδῶν τοῦ Κάλβου ὑπὸ Stanislas Julien (ιδὲ ἀνωτέρω, σελ. 6 ὑποσημ. 3). - Πρβλ. Σπ. Δὲ Βιάζην, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 287, 280. - Γ. Ζώραν, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Δ' (1940) σελ. 407 καὶ ἐν τῇ «Ἑλληνικῇ Ἑπιθεωρήσει» τεύχος 308 (Ἰούνιος 1938), σελ. 169-170.

καὶ αὐτὸς ὁ Κάρολος von Bonstetten ἦτο ἀγαπητὸς εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Βυτεμβέργης, εἶχε δ' ἐπισκεφθῆ τὴν Στουτγάρδην τῷ 1822 φιλοξενηθεὶς ὑπὸ τοῦ Φρειδερίκου von Matthisson, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀνταπέδωκε τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ φίλου του εἰς Γενέβην. Ὡστε διὰ τὸν διορισμὸν τοῦ Κάλβου ὡς δημοσίου διδασκάλου ἢ προϋγκυμαστοῦ ἐν Στουτγάρδῃ ἢ Τυβίγγῃ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐνεργήσῃσι τὰ δέοντα ἰσχυραὶ προσωπικότητες ὡς ὁ Φρειδερίκος von Matthisson καὶ ὁ Κάρολος Βίκτωρ von Bonstetten. Ἀλλὰ πλὴν τούτων ὑπῆρχε τότε, διαρκούσης τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, μεγάλη φιλελληνικὴ κίνησις ἐν Βυτεμβέργῃ καὶ μάλιστα ἐν Στουτγάρδῃ, τῆς ὁποίας προΐσταντο πάλιν κορυφαῖοι ἄνδρες, ὅπως ὁ προκουράτωρ Albert Schott, ὁ καθηγητὴς Schwab, ὁ ποιητὴς M. Mëbold καὶ ὁ καθηγητὴς ποιητὴς Λουδοβίκος Uhland¹. Καὶ ἡ φιλελληνικὴ αὕτη κίνησις εἶχεν ἐν Στουτγάρδῃ καλῶς ὀργανωθῆ καὶ πολλὰ ἔπραξε ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων καὶ πολλὰ ἠδύνατο νὰ πράξῃ ὑπὲρ τοῦ Κάλβου. Ἐν τούτοις δὲν ἔχομεν μαρτύρια, ὅτι ἐδίδαξεν ὁ Κάλβος δημοσίᾳ ἢ ἰδιωτικῶς ἐν Γερμανίᾳ. Πάντως ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ διαβεβαίωσις τοῦ Καρόλου von Bonstetten, ὅτι τελευτῶντος τοῦ 1824 ὁ Κάλβος ἐν Γενέβῃ οὐδόλως ἔπασχεν ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως.

Ἐξ ἐγγράφων ἐναποκειμένων ἐν τῇ Ἀστικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Γενέβης ἐξάγεται, ὅτι ὁ Κάλβος πρὶν ἢ προβῆ αὐτόθι εἰς τὴν τύπωσιν τῶν πρώτων δέκα Ὀδῶν, ἠθέλησε νὰ ἐκδώσῃ τὸν ὑπ' ἀριθ. 44 Ἑλληνικὸν κώδικα τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης. Περιέχει δὲ ὁ κώδιξ οὗτος, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἐξ 802 σελίδων βομβυκίνου χάρτου, ἐγράφη δὲ κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα — τὴν Ἰλιάδα μετὰ παλαιῶν σχολίων — τὸ κείμενον μετὰ τὴν σελ. 800 παρέμεινε κατὰ τι ἀτελές· ἔλλείπουσιν τῆς Ἰλιάδος οἱ στίχοι Ω 763 καὶ ἐξῆς, προφανῶς οἱ αὐτοὶ στίχοι ἔλλειπον καὶ ἐκ τοῦ ἀντιβολαίου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξεγράφη ὁ περὶ ὁ λόγος κώδιξ. Κατ' ἀθροιστικὰς μαρτυρίας ἡ Ἀστικὴ Βιβλιοθήκη Γενέβης ἀπέκτησε τὸν πολύτιμον τοῦτον Ὀμηρικὸν κώδικα τῷ 1702 ἐκ δωρεᾶς τοῦ Daniel Leclerc. Προηγουμένως ὁ αὐτὸς κώδιξ ὑπῆρξε κτῆμα ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῶν μέσων αἰῶνων καὶ τῶν μετὰ τούτους χρόνους, ἐν οἷς καὶ τοῦ περιφήμου γραμματικοῦ Μανουὴλ Μοσχοπούλου τοῦ Κρητός. Τῷ 1823 ὁ Δανὸς φιλόλογος καὶ ἀρχαιολόγος P. O. Brøndsted, γνωστὸς μάλιστα ἐκ τῶν ὀμηρικῶν αὐτοῦ μελετῶν καὶ τῶν περιπετειωδῶν ταξιδίων² τὰ ὁποῖα ἐπεχείρησεν ἐν Ἑλλάδι, κατέστησεν ἀντικείμενον ἐμβριθῶν μελετῶν τὸν ὑπ' ἀριθ. 44 κώδικα τῆς Ἀστικῆς Βιβλιοθήκης, ἐπὶ κεφαλῆς μάλιστα αὐτοῦ ἔγραψε τῇ 5 Ὀκτ. 1823 ἐνδιαφερούσας σημειώσεις περὶ τοῦ πολυτίμου παλαιογραφικοῦ μνημείου τούτου³.

¹ Ἀρίστην πραγματείαν περὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 44 κώδικος τῆς Ἀστικῆς Βιβλιοθήκης

¹) Περὶ τῶν φιλελλήνων τούτων θὰ ἔχω τὴν εὐκαιρίαν νὰ πραγματευθῶ διεξοδικώτερον ἄλλοτε.

²) Voyage dans la Grèce. Τόμ. Α', 1826.

³) Πρβλ. *H. Omont*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 55.

Γενέβης καὶ τῶν ἐν αὐτῷ περιεχομένων Ὀμηρικῶν σχολίων παρέσχεν ὁ μακαρίτης καθηγητὴς Jules Nicole¹ ὁ σοφὸς οὗτος ἑλληνιστὴς ἐπὶ τῇ βάσει ἐπισήμων ἐγγράφων διεπίστωσεν, ὅτι ἐν ἔτος πρὸ τῆς ἐν Γενέβῃ παραμονῆς τοῦ Brönsted, ἤτοι κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1822 ἢ ὀλίγον πρὸ τούτου, ἢ μετὰ τοῦτο², Ἕλλην τις, τὸν ὁποῖον τὰ σχετικὰ ἔγγραφα ὀνομάζουσιν ὅτε μὲν Acalbo, ὅτε δὲ Calbo, ἐζήτησε παρὰ τοῦ διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀστικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γενέβης τὴν ἄδειαν, ὅπως δαπάναις τοῦ αὐτοῦ Συμβουλίου δημοσιεύσῃ διὰ τοῦ τύπου τὸ κείμενον τοῦ σπουδαίου Ὀμηρικοῦ κώδικος τῆς Γενέβης³, τὸν ὁποῖον καὶ ὁ μέγας Villoison⁴ πρὸ πολλῶν ἐτῶν, τῷ 1788, εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ μνημονεύσῃ. Ὅτι ὁ Ἕλλην Acalbo ἢ Calbo, ὁ ὁποῖος κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἀπετάθη πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἀστικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γενέβης, εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ποιητὴν Κάλβον, κεῖται ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας· καὶ τὸ μὲν Calbo εἶναι συνηθέστατος τύπος τοῦ ἐπωνύμου τοῦ ποιητοῦ⁵· τὸ δὲ Acalbo προῆλθε κατὰ παρανάγνωσιν τοῦ βαπτιστικοῦ: A(ndreas) (κατὰ συγκοπὴν: A) καὶ τοῦ ἐπωνύμου: Calbo. Ἐγνώρισε δὲ ὁ Κάλβος τὸν Ὀμηρικὸν κώδικα τῆς Γενέβης, ἐξ ὅσων περὶ αὐτοῦ ἐσημείωσεν ὁ Κύπριος λόγιος Νικόλαος Θησεύς⁶, ὁ ὁποῖος ἐξέδωκε τὴν Ὀμηρικὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Βατραχομουμαχίαν μετὰ παλαιᾶς μεταφράσεως τῶν κειμένων τούτων ὑπὸ Θεοδώρου Γαζῆ⁷. Πρὶν ἢ ἀποφανθῆ τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἀστικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γενέβης περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κάλβου, ἀπεφάσισε τὴν 14 Σεπτ. 1822 νὰ ζητήσῃ τὴν σχετικὴν γνώμην τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ὑπῆρξεν ὑπὲρ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κάλβου. Τότε πλέον τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἀστικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γενέβης ἀπεφάσισε τὴν 11 Ἰανουαρίου 1823 νὰ μὴ δεχθῆ μὲν τὴν αἴτησιν τοῦ Κάλβου, ἀλλὰ ὀπωσδήποτε φιλοφρόνως νὰ βεβαιώσῃ αὐτόν, ὅτι ἡ ἀπόρριψις τῆς αἰτήσεώς του δὲν θὰ ἦτο ὀριστικὴ

¹) Les scholies Genevoises de l'Iliade par Jules Nicole, t. I. Genève 1891 (Τὰ προλεγόμενα περιέχουσι παλαιότεραν σχετικὴν βιβλιογραφίαν, ἐξ ἧς μνημονευτέα τὰ ἑξῆς:

²) Ἡ παραμονὴ τοῦ Brönsted ἐν Γενέβῃ πρὸς μελέτην τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κώδικος διήρκεσεν ἑβδομάδας τινὰς τοῦ ἔτους 1823 (Πρβλ. Jules Nicole, ἔνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α'. σελ. XVII).

³) Παραθέτω τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Jules Nicole, ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. XVII: «Une année avant le séjour la Brönsted à Genève, un Grec, que les procès-verbaux de la Commission de la Bibliothèque appellent tantot Acalbo, tantot Calbo, avait sollicité l'autorisation d'imprimer à ses frais notre manuscrit».

⁴) Prolegomena, σελ. XVI.

⁵) Πρβλ. Σπ. Δὲ Βιάζην, ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 282.

⁶) Περὶ Νικολάου Θησεῦς († Ὀκτ. 1854) πρβλ. προχείρως Α. Παπαδόπουλον Βρετόν, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, τόμ. Β' σελ. 162, ἀριθ. 482, σελ. 268.

⁷) «Ὀμήρου, Ἰλιάς μετὰ παλαιᾶς παραφράσεως ἐξ ἰδιοχείρου τοῦ Θεοδώρου Γαζῆ νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθείσης, ἢ προστίθεται καὶ Βατραχομουμαχία σὺν τῇ ἰδίᾳ παραφράσει, ἐκδιδομένη τὸ δεύτερον παρὰ Νικολάου Θησεῦς τοῦ ἐκ τῆς Κύπρου». Ἐν Φλωρεντίᾳ, ἐκ τῆς Τυπογραφίας Νικολάου Κάρλη. Τόμ. Α'-Δ', 1811-1813. - Πρβλ. Α. Σ. Γκίνη - Β. Γ. Μέξα, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία Τόμ. Α'. σελ. 109, 117, ἀριθ. 644, 722.

καὶ τοῦτο χάριν σωτηρίας τῶν τύπων τῆς εὐγενείας¹. Συγχρόνως ἀπεφάσισε τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἀστικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γενέβης, ὅπως δύο μέλη αὐτοῦ συσκεφθῶσι μετὰ τοῦ Βιβλιοθηκαρίου καὶ καθορίσωσιν εἰς τί συνίσταται ἡ ἀξία τοῦ ὑπ' ἀριθ. 44 κώδικος αὐτῆς καὶ ποῖον μέρος τοῦ κώδικος τούτου συμφώνως πρὸς τὴν αἴτησιν τοῦ Κάλβου πρόκειται νὰ ἐκλεγῆ πρὸς ἔκδοσιν. Ἄλλ' ὁ Κάλβος, μετὰ τὴν ἀπόρριψιν τῆς αἰτήσεως του τὴν 11 Ἰανουαρίου 1823, φαίνεται ὅτι οὐδὲν περαιτέρω ἔπραξεν ἀναφορικῶς πρὸς τὸν Ὀμηρικὸν κώδικα τῆς Γενέβης. Τοῦλάχιστον τὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα σχετίζονται πρὸς τὸν ἀμέσως ἀνωτέρω μνημονευθέντα Ὀμηρικὸν κώδικα, δὲν ἀναφέρουσι πλέον μετὰ τὴν 11 Ἰανουαρίου 1823 διαπραγματεύσεις μεταξὺ Κάλβου καὶ Ἀστικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γενέβης².

Ἄλλὰ διατὶ ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς, ὅτε κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1822 ἠρωτήθη ὑπὸ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀστικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γενέβης σχετικῶς πρὸς τὴν ἀναφορὰν αὐτοῦ, ἐξεφράσθη κατ' αὐτῆς; Μήπως ὁ Πατριάρχης τῶν Ἑλλήνων Φιλολόγων εἶχεν ἤδη γλωσσικὰς ἀντιθέσεις πρὸς τὸν Κάλβον; Τοῦτο δὲν φαίνεται πιθανόν. Ἔως τότε (φθινόπωρον τοῦ 1822) ὁ ποιητὴς τῶν Ὠδῶν οὐδὲν εἶχε ἑλληνιστὶ λογοτεχνικὸν ἢ φιλολογικὸν δημοσιεύσει, ὅθεν ἀπὸ ταύτης τῆς πλευρᾶς ἴσως ἦτο παντελῶς ἄγνωστος εἰς τὸν Κοραῆν, ὥστε νὰ ἔπρεπεν οὕτως ἢ ἄλλως νὰ φανῆ ἐπιφυλακτικὸς προκειμένου περὶ ἀγνώστου προσώπου, τὸ ὁποῖον ἐφιλοδοξεῖ νὰ ἐκδώσῃ παλαιὰ φιλολογικὰ κείμενα. Καὶ μετὰ τὸ 1822 γλωσσικαὶ ἀντιθέσεις μεταξὺ Κοραῆ καὶ Κάλβου δὲν ἐξεδηλώθησαν. Ἡ γλωσσικὴ μορφή τῶν Ὠδῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλληνικῶν δημοσιευμάτων τοῦ Κάλβου, μᾶλλον ἀγαπητὴ θὰ ἦτο εἰς τὸν Κοραῆν καὶ τοὺς γλωσσικοὺς θιασώτας αὐτοῦ³. Καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Κάλβος δὲν μεταχειρίζεται τὴν ὁμοιοκαταληξίαν ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Κοραῆ, ὁ ὁποῖος τὴν ὁμοιοκαταληξίαν ἐθεώρει βάρβαρον (= ὀθνεῖον) φαινόμενον καὶ ψώραν τῆς νέας Ἑλληνικῆς ποιήσεως⁴. Ὡς ἐτονίσθη ἀνωτέρω, ὁ Κάλβος πρὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1822 οὐδὲν ἴδιον ἔργον, λογοτεχνικὸν ἢ φιλολογικὸν εἶχε δημοσιεύσει ἑλληνιστὶ, εἶχεν ὅμως μεταφράσει ἐκ τῆς ἀγγλικῆς καὶ τυπώσει ἐν Λονδίῳ τῷ 1820 τὸ ἐξῆς ἔργον: «Βιβλίον τῶν δημοσίων προσευχῶν καὶ τῆς ὑπηρεσίας τῶν μυστηρίων καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν καὶ τελετῶν κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἠνωμένης ἐκκλησίας Ἀγγλίας καὶ Ἰβερνίας, ᾧ προσετέθη τὸ Ψαλτήριον τοῦ Δαυὶδ καὶ αἱ μετὰ τὰς συνοπτικὰς ἐπιστο-

¹) *Jules Nicole*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. XVII.

²) Αὐτόθι, σελ. XVII.

³) Κοραϊστὴς ἦτο καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Νικολόπουλος, ὁ πρῶτος βιογράφος τοῦ Κάλβου καὶ πανηγυριστὴς τῆς ποιητικῆς τέχνης αὐτοῦ. Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 6.

⁴) Πρβλ. πρὸ πάντων *Κωστῆν Παλαμᾶν*, «Ὁ Κοραῆς καὶ ἡ ρίμα», ἐφημερὶς «Ἐλεύθερον Βῆμα» 21, 29 Ἰουνίου, 12 Ἰουλίου 1926. Περὶ τῆς καταδίκης τῆς ὁμοιοκαταληξίας ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ζαμπελίου πρβλ. καὶ τὴν αὐτοβιογραφίαν αὐτοῦ δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ *Δημ. Γρηγ. Καμπούρογλου* ἐν τῷ Ἀθηναϊκῷ περιοδικῷ «Ἀρμονία», τόμ. Γ' (1902), σελ. 225 κ. ἐξ.

λαί καὶ εὐαγγέλια. Μεταφρασθὲν ἐκ τῆς ἀγγλικῆς εἰς τὴν κοινὴν τῆς Ἑλλάδος διάλεκτον ὑπὸ Α. Κάλβου Ἰωαννίδου. London, Samuel Bagster, Paternoster - Row. MDCCXX¹. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἔχει συνταχθῆ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ Προτεσταντισμοῦ, χάριν διαδόσεως αὐτοῦ καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, μεταφράσθη ὑπὸ τοῦ Κάλβου — βεβαίως ἀντὶ ἀργυρίου — «εἰς τὴν κοινὴν τῆς Ἑλλάδος διάλεκτον» (ἢ ὁποία ὁμως ἐν τῷ μεταφράσματι τούτῳ δὲν εἶναι ἢ δημοτικὴ, ἀλλ' ἢ Κοραϊστικὴ Ἑλληνικὴ). Πειράζομαι δὲ νὰ πιστεύσω, ὅτι ἡ μετάφρασις τοῦ προτεσταντικοῦ τούτου ἔργου ἠρέθισε τὸν ἀπαρασάλευτον Ὁρθόδοξον καὶ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς παραδόσεις ἀκραδάντως πιστὸν Κοραῖν, ὥστε κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1822 νὰ μὴ δώσῃ εἰς τὴν Ἀστικὴν Βιβλιοθήκην τῆς Γενέβης εὐνοϊκὰς συστάσεις ὑπὲρ τοῦ Κάλβου. Ἄλλ' ὅτε ὁ Κάλβος ἐζήτηε νὰ ἐκδώσῃ τὸν ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ Βιβλιοθήκῃ ἐναποκείμενον κώδικα τῆς Ἰλιάδος καὶ τῶν παλαιῶν αὐτῆς σχολίων, εἶχε προφανῶς τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὸ φιλολογικὸν τοῦτο ἐπιχείρημα ἠδύνατο ἐπιτυχῶς νὰ φέρῃ εἰς πέρας. Εἶναι ἀληθές, παρὰ τὰ ἄλλως φημιζόμενα, ὅτι ἡ σχολικὴ μέση καὶ ἀνωτέρα παιδεία τοῦ Κάλβου ὑπῆρξεν ἰσχνὴ καὶ ἥκιστα κανονικὴ. Ἐν τούτοις διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ μελέτης, διὰ τῆς ἀποφάσεως, τὴν ὁποίαν καθ' ὅλην τὴν ζωὴν του ἔδειξε πρὸς τὰ γράμματα, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τοῦ πνευματικοῦ περιβάλλοντος ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἠτύχησε ἐπὶ μακρὸν νὰ ζῆσῃ, κατώρθωσεν ὁ εὐφρέστατος Κάλβος νὰ ἐξαρθῆ βαθμηδὸν εἰς περιωπὴν ἀληθοῦς σοφοῦ. Εἶναι δὲ ἄξιον θαυμασμοῦ, ὅτι παρὰ τὴν ἐλαττωματικὴν αὐτοῦ προπαιδεῖαν κατώρθωσε πολὺ νέος νὰ ἐγκύψῃ εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων κλασικῶν συγγραφέων. Ὡς πρὸς τοῦτο δὲν παρήκουσεν ὁ νεαρὸς Κάλβος ὅτι ὁ Φώσκολος ἔγραφεν εἰς αὐτὸν τὴν 17 Δεκεμβρίου 1815 ἐκ Γοτίγγης, τῆς μεγάλης ἀκροπόλεως τῶν κλασικῶν σπουδῶν: «Φίλτατε Ἀνδρέα. . . Οὔτε τὴν σκέψιν θὰ κατορθώσετε νὰ καταστήσετε ἀβροτέραν, οὔτε τὴν κρίσιν σας νὰ ρυθμίσετε, οὔτε τὸ πνεῦμα σας σημαντικῶς νὰ τροφοδοτήσετε, παρὰ μόνον διὰ τῆς μελέτης τῶν Λατίνων καὶ Ἑλλήνων συγγραφέων μὲ θέλησιν ἐπίμονον καὶ διάπυρον. Καὶ μεγαλύτερον εἶναι τὸ αἶσχος δι' ἡμᾶς, οἱ ὁποῖοι ἐγεννήθημεν καὶ ἀνεπτύχθημεν, ὅπως μάθωμεν ἐντὸς δύο περιόπου ἐτῶν τὴν γλῶσσαν τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Πλάτωνος, νὰ τὴν ψελλίζωμεν, ὅταν ἄλλοι, καθὼς οἱ Γερμανοὶ (ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων τώρα εὐρίσκομαι), θυσιάζουσι τόσα χρόνια, ὥστε ἐν τέλει ἐννοοῦν καὶ ὀμιλοῦν [τὴν γλῶσσαν τῶν ἀρχαίων], καλύτερα ἀπὸ ἡμᾶς. . . Δὲν πιστεύω, ὅτι ἄλλαι διάνοιαι, ἂν ἐξαιρέσωμεν τοὺς

¹) E. Legrand - H. Pernot, Bibliographie Ionienne. Τόμ. Α' σελ. 263 κ.έ., ἀριθ. 968 (αὐτόθι ἀναγράφεται τὸ βιβλίον κατὰ τὸ ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑλλάδος ἐναποκείμενον ἀντίτυπον (Θεολογία 3915), χαρακτηρίζεται δὲ δικαίως σπανιώτατον). Πρβλ. ἐπίσης Ἡλ. Βουτιερίδην, «Ἡ γλῶσσα τοῦ Σολωμοῦ», ἐν τῇ «Ἰονίῳ Ἀνθολογίᾳ», τόμ. Β' (1928) σελ. 18. - Ν. Τομαδάκη, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. σελ. 42 κ.έ. (αὐτόθι καὶ ἀρχαιότερα βιβλιογραφία, ἐξ ἧς ἐλλείπει τὸ ἀνωτέρω ἔργον τοῦ E. Legrand - H. Pernot).

²) Πρβλ. Γ. Ζώραν, ἐν τῇ «Νέᾳ Ἑστία» τόμ. ΚΘ' (Ἰαν. - Ἰουν.) 1941), σελ. 487-490.

Ἰταλοὺς, δύνανται ποτὲ νὰ παραγάγωσι . . . τὴν ζωὴν καὶ τὰ πνεύματα τὰ ὁποῖα ἡμεῖς ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα τόσον εὐκόλα δυνάμεθα νὰ δημιουργήσωμεν. Βλέπω, παιδί μου Ἀνδρέα, πῶς οἱ Γερμανοὶ ἀνατέμνουں κάθε ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν λέξιν καὶ εἶναι εἰς θέσιν νὰ σοῦ εἴπουν διὰ κάθε στίχον, τὸν ὁποῖον ἀπαγγέλλεις, ἂν εἶναι τῆς περιόδου τοῦ Ἡσιόδου ἢ τῶν Λυρικῶν ἢ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς ἢ τῆς περιόδου τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων· ἐπίσης οὐχὶ εὐκόλως περιπίπτουν εἰς σφάλματα προκειμένου καὶ περὶ τῶν Ῥωμαίων. Παρ' ὅλα ταῦτα μία εἰκὼν τῶν ποιητῶν ἐκείνων δὲν τοὺς συγκινεῖ· ποτὲ δὲν κλαίουں κερδίζουں γνώσεις, ἀλλὰ δὲν αἰσθάνονται, μανθάνουں ἀλλὰ δὲν διδάσκουں, ὁμιλοῦں ἀλλ' οὐδέποτε δημιουργοῦں. Εἶναι τοῦτο ἀμάρτημα ἢ νὰ εἴπωμεν καλύτερα θέλημα τῆς Μητρὸς Φύσεως. Ἀλλ' ἂν ἐκεῖνοι δύνανται νὰ αἰτιῶνται τὴν Φύσιν, θὰ ἠδύνατο ἡ Φύσις νὰ ἔχη παράπονα ἀπὸ ἡμᾶς, διότι κατὰ διάφορον τρόπον ἔχομεν πλασθῆ ὑπ' αὐτῆς, καὶ ἂν ὁ ἀγρὸς δὲν ἀποδίδῃ καλοὺς καρπούς, τοῦτο δεικνύει, ὅτι ἡμεῖς δὲν ἐπετύχομεν τὴν καλὴν ἐκλογὴν σπόρων οὔτε ἐσπείραμεν τοὺς σπόρους, τοὺς ὁποῖους ἐκληροδότησαν εἰς ἡμᾶς οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι. Ὅθεν ἐπὶ τοῦ παρόντος μὴ συντάσσετε σονέττα, ὕμνους καὶ στίχους, ἀλλὰ νυχθημερὸν θέλετε ταπεινῶς καὶ μὲ νεανικὸν θάρρος νὰ συνομιλήτε μὲ τοὺς Μεγάλους τῆς Ἀρχαιότητος καὶ μὲ δώδεκα Ἰταλοὺς πεζογράφους καὶ ποιητάς. Καὶ ἂν εἴσθε ἄξιοι νὰ ταχθῆτε εἰς τοὺς μαθητάς αὐτῶν — ὅπως ἐγὼ νομίζω — τὸ ὄνομα τοῦτο θὰ φανερωθῆ εἰς τὰ ἔργα σας καὶ ὅταν ἔλθῃ ὁ κατάλληλος καιρὸς, θὰ σᾶς φέρῃ μεγαλυτέραν παρὰ χίλια διπλώματα ἀκαδημαϊκοῦ καὶ Ποιμενίσκου Ἀρκάδος¹. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ὀρθῶς ἐτάχθη εἰς τὰς σπουδαιότερας μεταξὺ ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι προῆλθον ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ Φωσκόλου. Πολλὰ τῶν νουθεσιῶν, αἱ ὁποῖαι περιέχονται ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐπιστολῇ τῆς 17 Δεκεμβρίου 1815, εὔρον σωτήριον ἀπήχησιν προφανῶς εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νεαροῦ Κάλβου. Βραδύτερον ὁ ποιητὴς τῶν Ὁδῶν εἶχε τὴν εὐκαιρίαν ὁ ἴδιος νὰ σπουδάσῃ ἐν Ἑλβετία καὶ ἀλλαχοῦ τοὺς Γερμανοὺς θιασώτας τῶν Κλασσικῶν σπουδῶν· ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν ἂν ἐπὶ τέλους συνυπέγραψεν ἢ ἠθέτει ὅσα περὶ αὐτῶν ὁ Φώσκολος ἐφρόνει καὶ ἔγραψεν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐπιστολῇ.

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο Ν

Πότε ἀκριβῶς ὁ Κάλβος ἀνεχώρησεν ἐξ Ἑλβετίας μετὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ διαμονὴν αὐτόθι δὲν γνωρίζομεν· πάντως συνέβη τοῦτο μετὰ τὴν 27 Δεκεμβρίου 1824².

¹) Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη ἰταλιστὶ καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ C. Antona Traversi. Μεταφράσεις δὲ κατ' ἀποσπάσματα ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Σπ. Δε-Βιάζη, ἐν τῇ «Ἑλληνικῇ Ἐπιθεωρήσει» Μάϊος 1918 - Ἀπρίλιος 1919. - Κ. Καιροφύλα, ἐν τῇ «Νέα Ἐστία», τόμ. Α' (1927) σελ. 582, ὑπὸ Γ. Ζώρα, αὐτόθι, τόμ. 21 (Ἰαν. - Ἰουν. 1937) σελ. 574, Ν. Τωμαδάκη, ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 48.

²) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 5.

Ἐάν ἡ δευτέρα διαμονὴ αὐτοῦ ἐκεῖ ὑπῆρξεν ἀπολύτως συνεχῆς, δὲν δυνάμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ καθορίσωμεν. Διαρκοῦντος τοῦ 1826 εὐρίσκετο ὁ ποιητὴς ἐν Παρισίοις, ὅπου ἐδημοσίευσεν τὰς δευτέρας δέκα ᾠδὰς¹, προτάσων ἐνθουσιώδη προσφώνησιν πρὸς τὸν Γάλλον στρατηγὸν Lafayette².

Πιθανῶς κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1826 ἀνεχώρησεν ἐκ Παρισίων, ὅπως ἐπανέλθη μέσῳ Μασσαλίας (;) εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλληνικὴν Πατρίδα· τὴν 12 Φεβρουαρίου 1827 εὐρίσκετο πλέον ἐν τῇ νήσῳ τῶν πατέρων του, ἐν Κερκύρῳ, ὁπόθεν ἀπέστειλεν ἐνδιαφερούσαν ἀνταπόκρισιν πρὸς τὴν Παρισινὴν «Revue Encyclopedique»³ περὶ τῶν Ἰονίων νήσων καὶ μάλιστα τῆς χώρας τῶν Φαιάκων. Προηγουμένως εἶχεν ἀποστείλει ἀνταποκρίσεις εἰς τὸ αὐτὸ περιοδικὸν⁴ ἐκ Μήλου, Ὑδρας καὶ Ναυπλίου, ὅπου ἤδρευε καὶ ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος. Φαίνεται ὅτι ὁ Κάλβος μετέβη εἰς Κέρκυραν ἀφοῦ προηγουμένως ἠστόχησεν ἐν Ναυπλίῳ νὰ λάβῃ θέσιν τινὰ διδασκαλικήν⁵.

¹) Πρὸβλ. *E. Legrand - H. Pernot*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α' σελ. 286, 288, ἀριθ. 1079. - *Δ. Σ. Γκίνην - Β. Γ. Μέξαν*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α' σελ. 246, ἀριθ. 1588.

²) Ἡ προσφώνησις αὕτη ἔχει γραφῆ γαλλιστί, ἀνεδημοσιεύθη δὲ καὶ ὑπὸ *Σπ. Στουραῖτου*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 277-278.

³) Ἐδημοσιεύθη κατ' ἀπόσπασμα ἐν τῷ ΔΔ' τόμῳ τοῦ περιοδικοῦ τούτου, τεύχει τοῦ Ἀπριλίου 1827, σελ. 260-265.

⁴) Αὐτόθι, σελ. 260.

⁵) Πρὸβλ. *Σπ. Δὲ Βιάζην*, ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἀκρίτας», τόμ. Δ' (1905) σελ. 287: «Ὁ Κάλβος ... κατήλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως προσφέρῃ τὴν ὑπηρεσίαν του εἰς τὸ Ἔθνος. Μεταβάς εἰς Ναύπλιον δὲν ἠδυνήθη νὰ κάμῃ τίποτε πρὸς ὄφελος τῆς Πατρίδος καὶ αὐτοῦ» (κατωτέρω γράφει ὁ Σπ. Δὲ Βιάζης, ὅτι ὁ Κάλβος ἐκ Ναυπλίου ἀνεχώρησε μετὰ πόνου ψυχῆς καὶ μετέβη εἰς Παρισίους). Πρὸβλ. ἀφ' ἑτέρου *N. Τωμαδάκη*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 26 κ.έ., 30 κ.έ.